

Kazimierz PACUSKI
Instytut Historii PAN
Warszawa

Uzupełnienia i sprostowania do *Nowego Kodeksu dyplomatycznego Mazowsza, część III: dokumenty z lat 1356*

Otrzymaliśmy kolejny tom, poszerzający istotnie stan wiedzy o Mazowszu drugiej połowy XIV w., zestawiający wszystkie znane wydawcom dokumenty mazowieckie z lat 1356–1381¹. Stanowi on kontynuację wcześniejszego tomu, mianowicie części drugiej *Nowego kodeksu dyplomatycznego Mazowsza z lat 1248–1355*, opracowanej przez Irenę Sułkowską–Kuraś i Stanisława Kurasia z moim udziałem, opublikowanej w 1989 r.² Wiemy, jak ważne jest to wydawnictwo dla dalszych badań nad dziejami średniowiecznego Mazowsza, które muszą opierać się m.in. na krytycznych wydaniach tekstów źródłowych, w tym dokumentów ksiąg i innych wystawców mazowieckich. Wiemy zarazem, jak trudno ustrzec się tu opuszczeń, błędów i pomyłek na każdym etapie niełatwej i długotrwałej pracy nad owym dziełem. Nasuwają się pytania, w jakim zakresie Wydawcy uwzględnili współczesny stan wiedzy, jak wyzyskali dotychczasową literaturę, w tym najnowszą cenną pracę Janusza Grabowskiego poświęconą kancelarii ksiąg mazowieckich owego czasu³. Czy ich kwerenda źródłowa wyczerpała istniejące możliwości?

Wydawnictwo źródłowe dla doby średniowiecza jest zazwyczaj dziełem zbiorowym, wymaga bowiem rozlicznych kompetencji, tak w zakresie odnalezienia, odczytania i ustalenia tekstu zachowanego niekiedy w zepsutych kopiach, jak też w zakresie prawidłowego zidentyfikowania i objaśnienia osób, nazw miejscowych i fizjograficznych, ustalenia właściwej daty i miejsca wystawienia, przeprowadzenia stosownej krytyki badawczej i oceny wiarygodności każdego z publikowanych źródeł. Niniejszy tom wydali bardzo doświadczeni edytorzy Irena Sułkowska–Kuraś i Stanisław Kuraś przy współpracy Jana Piętki, który opracował indeks osób i miejscowości, a zatem zajmował się także identyfikacją ludzi i nazw występujących w zebranych źródłach.

Wydawcy zgromadzili obfity i bardzo cenny materiał z wielu archiwów i bibliotek, który następnie opracowywali krytycznie, dążąc do zestawienia wszystkich zachowanych dokumentów, ich prawidłowego wydatowania, odróżnienia dokumentów autentycznych od podejrzanych oraz falsyfikatów. Po części moja wieloletnia kwerenda źródeł mazowieckich aż do 1526 r., w tym dokumentów pergaminowych, wpisów do metryki książęcej i koronnej, oblat w księgach sądowych i księgach kościelnych służyła temu samemu. Gromadziłem bowiem regesty dokumentów wraz z ekscerptami list świadków, badając urzędników książęcych, ustalając czas ich działalności, przebieg kariery, powiązania heraldyczne dla przygotowywanego przeze mnie spisu urzędników średniowiecznego Ma-

¹ *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza, część III: dokumenty z lat 1356–1381*, wydali Irena Sułkowska–Kuraś i Stanisław Kuraś. Indeks osób i miejscowości opracował Jan Piętka, Warszawa 2000 (dalej NKDMaz. III).

² *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza, część II: dokumenty z lat 1248–1355*, wydali Irena Sułkowska–Kuraś i Stanisław Kuraś przy współudziale Kazimierza Pacuskiego i Huberta Wajsa, Wrocław 1989 (dalej NKDMaz. II).

³ J. Grabowski, *Kancelarie i dokumenty ksiąg mazowieckich w latach 1341–1381*, Warszawa 1999.

zowska. Dysponuję zatem własnymi, niezależnie od równoległych prac wydawców skonstruowanymi kartotekami dokumentów i wypisów źródłowych oraz dotychczasowymi ustaleniami własnymi w zakresie datacji, identyfikacji osób i nazw, co wyzyskuję także w pracach nad słownikiem historyczno-geograficznym Mazowsza do 1526 r., kontynuując dzieło śp. Adama Wolffa⁴. Umożliwiło to przeprowadzenie żmudnego porównania i weryfikacji uzyskanych przez Wydawców wyników. Ustalenia te powinny służyć dalszemu postępowi badań; zestawiam je poniżej, stosując się do numeracji dokumentów przyjętej przez wydawców. Jednocześnie wprowadzam tu uzupełnienia, które zawdzięczam m.in. informacjom uzyskanym dawniej od wybitnych badaczy Mazowsza: Adama Wolffa i Jerzego Wiśniewskiego. Uzupełnienia te doprowadziłem do obecnej postaci dzięki najnowszym kwerendum źródłowym i ponownemu, znacznie pełniejszemu odczytowi odnalezionych już dawniej tekstów.

Zgłaszam korektę do tomu wcześniejszego, opracowanego z moim udziałem (NKDMaz. II). Przeprowadzone po jego opublikowaniu w 1989 r. badania źródłowe nakazują wyeliminować dwa dokumenty, uzyskane w maszynopisach od Ciechanowskiego Towarzystwa Naukowego, mianowicie zapis o rzekomej lokacji miasta Ciechanowa w 1266 r. (nr 49a) oraz streszczenie rzekomego potwierdzenia Bolesława II dla kościoła św. Piotra w Ciechanowie z 1295 r. (nr 98). Oba dokumenty trzeba uznać za falsyfikaty XX w., nie mające wartości badawczej, a przesądza o tym rozpoznanie tzw. *Rocznika Ciechanowskiego*, przypisanego przez „odkrywcę”, mianowicie Jerzego Gaczyńskiego z Ciechanowa, Stanisławowi z Lipia, pisarzowi ziemskiemu ciechanowskiemu w latach siedemdziesiątych XV w., jako falsyfikatu. Ustaliły to badania Henryka Rutkowskiego na podstawie tekstu i danych uzyskanych m.in. ode mnie oraz od ks. Tadeusza Żebrowskiego z Płocka, a także moje własne⁵. Wprawdzie oba dokumenty określone zostały w NKDMaz. II jako falsyfikat, ale nie jest to falsyfikat z późnego średniowiecza, jak zostało przyjęte podczas opracowywania NKDMaz. II, lecz dopiero z XX w., całkowicie bezwartościowy.

Przechodzę do tekstu NKDMaz. III. Pewne zastrzeżenia nasuwa oprawa, w której stosowane jest konsekwentnie imię polskie Jan w odniesieniu do osoby księcia mazowieckiego Janusza I, zapisywanego w źródłach jako Johannes, ale także jako Janussius. Bezspornie był on nazywany Januszem, na jego cześć otrzymał imię jego prawnuk Janusz II, rządzący w Ciechanowie i Płocku (zm. 1495 r.), a także ostatni z rodu Piastów mazowieckich, Janusz III (zm. 1526 r.). Imię to jest dla Polski średniowiecznej poświadczane dobrze, już od XII w.⁶ Schematyczne stosowanie imienia Jan skłania do wniosku, że wydawcy dystansują się tu od wielowiekowej tradycji historiografii Mazowsza i Polski średniowiecznej, co nie jest korzystne dla ogółu użytkowników, spoza wąskiego kręgu badaczy Mazowsza. Podobnie schematyczne jest używanie imienia Stefan w odniesieniu do łacińskiego Stephanus; idzie przecież o imię związane z kultem św. Szczepana, pierwszego męczennika Kościoła, bardzo popularnym w średniowieczu, a nie o kult św. Stefana węgierskiego. Imię Szczepan pozostawiło liczne ślady w nazewnictwie miejscowości w Polsce średniowiecznej, w tym na Mazowszu (*Szczepanów, Szczepankowo, Szczepanki* itd.)⁷; dopiero później imię Stefan stało się bardziej popularne. Część regestów nie jest zredagowana wystarczająco poprawnie, bowiem sformułowania nie powinny wprowadzać w błąd. W tekście łacińskim występuje także nieco błędów literowych, a nawet niezbyt trafnych emendacji tekstowych. W moich uwagach koncentruję się jednak na sprawach ważniejszych, przydatnych dla użytkownika.

⁴ Profesor Wolff przekazał mi cenne uwagi dotyczące poszczególnych dokumentów, jak też zestawienie sygnatur źródłowych dokumentów lub ich kopii w źródłach mazowieckich do 1526 r.

⁵ Referuję je krótko w odniesieniu do bazy źródłowej dla średniowiecznego Ciechanowa i jego okolicy. Zob. K. Pacuski, *Początki osad na obszarze dzisiejszego miasta Ciechanowa w świetle źródeł pisanych*, „Zapiski Ciechanowskie” 8, 1992, s. 70. O tym H. Rutkowski, *Rocznik Ciechanowski jako mistyfikacja*, Kwart. Hist. 98, 1991, 4, s. 75–82; tenże, *O mistyfikacji ciechanowskiej raz jeszcze*, St. Źródł. 39, 2001, s. 139–143, tamże literatura.

⁶ *Słownik staropolskich nazw osobowych*, t. II, s. 429–431 (dalej SSNO).

⁷ Dla Mazowsza zob. zwłaszcza K. Zierhoffer, *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*, Wrocław 1957, s. 354; *Atlas historyczny Polski. Mazowsze w drugiej połowie XVI wieku*, opracowanie zbiorowe pod red. W. Pałuckiego, Warszawa 1973, indeks miejscowości (dalej AHP, *Mazowsze*).

Dok. 1

Trzeba odnotować kopię W. Knapińskiego znaną badaczom z maszynopisu powielonego po wojnie, a zatem uzupełnić: Kop. 3. Knapiński, „Notaty do dziejów archidiecezji warszawskiej”, maszynopis w archiwum Oddziału Dokumentacji Zabytków, s. 36, wg kop. 2. W liście świadków obok odczytu odpisanego przez Knapińskiego z późniejszych akt wizytacyjnych *Garvardo suppincerna* powinno być *Gawardo suppincerna* wg pierwszej kopii z Kórnika (druga ćwierć XV w., znacznie bliższa oryginałowi). Z imieniem tego możnego wiąże początki wsi Gawartowa Wola w ziemi sochaczewskiej, znanej od XV w., prawdopodobnie lokowanej przez tegoż w drugiej połowie XIV w. Imię Gaward/Gawart w ziemi sochaczewskiej jest znane jeszcze w końcu XV w.⁸

Dok. 2

Brak tu objaśnienia, że trzecim klasztorem augustianów fundowanym na Mazowszu przez Siemowita III Trojdenowica na podstawie owego zezwolenia papieża Innocentego VI był klasztor w Ciechanowie, w diecezji płockiej.

Dok. 4

Lekcje odczytu *Przonow, Przyonow* są wątpliwe. Idzie tu o wieś parafialną Pczonów, zwaną od XVIII w. Pszczonów, w dobrach łowickich⁹.

Dok. 6

Dokument w obecnej postaci jest podfałszowany, co dotyczy przynajmniej wzmianki o prawie miejskim, odniesionej do niewielkiej wsi w ziemi gostynińskiej. S. M. Szacherska trafnie wskazała na możliwość przypisania tego wtrętu pisarzowi ziemskiemu płockiemu Stanisławowi Grodzkiemu działającemu w połowie XVI w., znanemu jej z fałszykatów. Badania J. Grabowskiego wskazują na autentyczność formularza, zgodnego z innymi dokumentami Siemowita III¹⁰. Obszerna lista świadków jest szczególnie cenna, pokazuje bowiem wyjątkowo dokładnie otoczenie księcia z udziałem nie tylko urzędników, ale i wybitniejszych dworzan, jak można wnosić z analogii. Imię Wasnikone, zepsute przez kopistę XVI w., należy emendować na Nasutkone; idzie tu o Nasutę, późniejszego kasztelana wiskiego, który już w 1353 r. należał do czołowych dworzan Siemowita III Trojdenowica¹¹.

Dok. 8

Regest dokumentu został zredagowany wadliwie. Powinno być: Arcybiskup Jarosław przenosi wieś Bednary na prawo średzkie, sprzedając sołectwo tamże Stańkowi synowi Jana z Kapiny, sędziego [łowickiego] poddanych arcybiskupa.

Dok. 9

Dokument został opatrzony błędnie datą 9 lipca zamiast prawidłowo 9 czerwca 1357 r.

Dok. 11

Wieś biskupstwa płockiego w ziemi wyszogrodzkiej to Chodkowo, a nie Chotkowo (błąd powtórzony za Lubomirskim).

Dok. 18

Miejsce wystawienia dokumentu królewskiego to Raciążek na Kujawach, a nie Raciąż na Mazowszu płockim (tak mylnie w indeksie).

⁸ *Andreas Gawardi de Golye, clericus Pozn. dioc. 1500, Acta capitulorum III*, 626 wg SSNO II, s. 88; idzie o wieś Gole w ziemi sochaczewskiej, par. Pawłowice wg AHP, Mazowsze.

⁹ Dla rekonstrukcji nazwy zob. AHP, *Mazowsze*, mapa i komentarz, s. 203.

¹⁰ J. Grabowski, *Kancelarie*, s. 58–59.

¹¹ NKDMaz. II, nr 320 (Nasutkone).

Dok. 20

Niezidentyfikowana przez wydawców wieś *Schyrey* Mikołaja podsędka warszawskiego to dawny Żyrzeń, Żyrzeń albo Zyrzno, dziś Warszawa–Zerzeń na prawym brzegu Wisły, w ówczesnej ziemi warszawskiej. Występuje ona ponownie jako Zyrzenyk, własność Mikołaja podsędka warszawskiego w podziale z braćmi w 1361 r. (Dok. 54). Znany tu na liście świadków Tomisław sędzia warszawski jest zapewne identyczny z komesem Tomisławem z Nowego Dworu z rodu Nałęczów, żyjącym jeszcze w 1371 r., który zmarł przed czerwcem 1374 r.

Dok. 20A — uzupełnienie

niedatowany, bez miejsca wystawienia
[po grudniu 1355 r., przed 11 V 1358 r.]

Książę Siemowit III odnawia i potwierdza swój wcześniejszy dokument, w którym nadaje Dzierławowi Kopaczowi dobra Dmosino wraz z fortalicją, Rudniki, Lubowidza, Budziszewice, Rękaciec i dział Regnowa (potem Regny) wraz z immunitetem oraz prawem patronatu kościołów parafialnych w Dmosinie i Budziszewicach.

Or. nieznan. Tekst przechowany w dokumencie Siemowita IV dla Kopaczów wystawionym w Wiskitkach 1 I 1414 r., wpisanym do księgi kancelaryjnej Siemowita V z drugiej ćwierci XV w., Biblioteka Kórnicka, rkps 194, k. 21–21v. Tytuł: *Ratificacio bonorum olim domini Copacz*. Odczyt wg mikrofilmu w Bibl. Narodowej, nr 2793.

Uwaga. Z uwagi na trudności ustalenia zakończenia właściwego dokumentu Siemowita III i odróżnienia go od transumptu zakończonego datacją w 1414 r. wyjątkowo publikowana jest większa część transumptu Siemowita IV. Pozwala to stwierdzić, że zapis o wysoce uprzywilejowanej stawce czynszu książęcego w wysokości 4 groszy praskich od włóki osiadłej należy jeszcze do dokumentu Siemowita III Trojdenowica. Dokument przechował się przy tym w postaci niepełnej, z wyraźnymi opuszczeniami, co dotyczy także transumptu. Obciążony wadami wpis do księgi kancelaryjnej Siemowita V nie został zatem skolacjonowany należycie z oryginałem transumptu.

In nomine Domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Nos Semovithus Dei gracia dux Mazovie Russieque princeps et dominus terrarum Plocensis, Rawensis, Sochaczowiensis, Plonensis, Belzensis, dux et heres Wisnensis, omnibus et singulis tam presentibus, quam futuris ad quorum noticiam pervenit presens scriptum, significamus publice ac per expressum, quod de maturo baronum nostrorum consilio — — ac omnibusque obsequiorum consulibus, quibus fideles nostri dilecti Anthonius subvenator Rawensis de Rudnyky¹², Copacz de Budzischewicze¹³, Derslaus et Daczbogius de Dmosino¹⁴ heredes — — donaciones ipsis per preclarissimum principem et dominum, dominum Semovithum pye recordacione ducem tocius terre Mazovie Genitorem nostrum — — perpetuo donatas — — approbamus, ratificamus et certificamus ac confirmamus perpetuo duratura. Ac eciam ab prefatorum fidelium nostrorum incolas sive kmethones villarum in privilegio contentorum — — solucionem octo maiorum grossorum pragensum quolibet anno perpetuis temporibus liberamus et absolvimus tenore presenti.

Quorum literarum tenor de verbo ad verbum, quod et est talis:

[tu zaczyna się dokument Siemowita III Trojdenowica]

In nomine Domini amen. Nos Semovithus Dei gracia dux Mazovie et dominus Czirnensis, Warschoviensis, Ravensis, Sochaczowiensis, Gostinensis, Czechonowiensis terrarum dominus et heres ad noticiam universorum presencium et futurorum cupimus devenire, quod intuentes fidelia servitia Derskonis dicti Copacz¹⁵, que nobis demonstravit et adhuc demonstrare paratus est pociora, de

¹² Jako podłowczy rawski skądinąd nieznan. Wcześniej znany jako Antoni z Dmosina od 1393 r., Łęczycka I, nr 2923. Zapewne syn Kopacza podkomorzego mazowieckiego.

¹³ Kopacz z Budziszewic w 1407 r. przeprowadził lokację miasta w Budziszewicach na prawie chełmińskim, MRPS IV, supl. 456.

¹⁴ Dzierław i Dadźbog z Dmosina otrzymali dla Dmosina przywilej prawa miejskiego w 1430 r. A. Boniecki, *Herbarz*, t. IV, s. 306.

¹⁵ Dzierżek Kopacz, potem w służbie króla Kazimierza Wielkiego; starosta dobrzyński 1362–1369, starosta plocki

mature baronum nostrorum consilio donacionem nostram seu privilegium nostrum sibi inantea datum tenore presentium innovamus, approbamus et perpetuo confirmamus. Cuius tenor est talis. Contulimus iamdicto servitore nostro Derskoni nostri veri ducatus Dmossyno¹⁶ hereditate cum iure Culmensi et alias villas Rudnyky¹⁷ videlicet et Lubovycza¹⁸ aliisque sortes quas intendit quadam jure locate Budzyschewicze¹⁹ eciam et Rankaczecz²⁰, et aliam sortem Regnowo²¹ cum eadem jure ut supra, secundum quo suis terminis seu gadibus sunt distincta et situata cum omnibus utilitatibus, que in singulis ipsorum hereditatum nunc sunt et in posterum fieri poterint [suboriri], et huiusmodi Castro ibidem in Dmossino, cum molendinis, piscinis, mellificis, pratis, cum pristinum, quod dicitur Ruda et collaciones fararum in Dmossyno videlicet et in Budzyschewicze sibi suisque legitimis pueris supradicta bona hereditaria perpetuo possidenda. Et si predictum Derskonem suosque legitimos pueros predictas hereditates vendere, aut dare, proponere aut comutare contigerit, ergo hoc non faciant nec fiat, nisi de nostra bona voluntate. Dedimus eciam sibi et suis legitimis pueris venacionem omnium ferarum, cornuorum, castorum, leporum, capreolorum, cerworum, porcorum, scropharum silvestrorum, ursorum, sicut et omnium quiscularum, pardicum et fasonum, ceterorumque avium, exceptis bubalis et falconibus, quos pro nobis reservamus intra terminos bonorum premissorum. Contulimus etiam domino Derskoni et suis legitimis pueris hanc gratiam, ut quocienscumque vel quocumque incole dictarum hereditatum se mutuo mutilaverint, cuiuscumque condicionis et status extiterint, dictus Dersko et sui liberi penam ex integro tollent capitalem. Cum autem proprius incola dictarum hereditatum extraneum, aut extraneus incola proprium supradictarum hereditatum incolam occidit, cuiuscumque condicione aut status fuerit, mediam partem predictus Dersko et sui pueri legitimi tollent pro se capitalem. Et si mortuus vel occisus intra terminos dictorum bonorum unquam inventus fuerit, cuiuscumque condicionis, vel status fuerit, tunc incolas dictos pene capitali volumus subiacere. Quos incolas eciam ab urna mellis prorsus absolvimus tam in istis quam in premissis et a cruorum pena, que dicitur crwawa. Preterea incolas dictorum hereditatum presencium et futurorum absolvimus universaliter ab omnibus solutionibus omnium contributionum, quomodo censeantur, videlicet a sep, obrzas, pobor, narzaz, a vacca, porco, ariete, przewod, pariter sagenam madidam et formas recentes, cum in predictis bonis emanantur, a Srzon, Strosza, Nyestane, Podworowe, podymne, psarskye, a porzeczne, a Godne et a contributionibus omnibus aliis, quocumque nomine censeantur, a citacione cuiuslibet Castri, a iudiciis omnium castellanorum, et omnium iudicum et palatinorum ut per eos dictos non iudicentur, et citati non compareant, excepta violencio mulierum et villarum et incendariorum et huiusmodi violatores et incendatores ad nostram presenciam evocentur et jure suo iudicentur. Solus vero Dersko et sui legitimi pueri anulo vel littera ad nostram presenciam evocati tenebuntur. Quodque cum penas, quod absit, incurraverunt, nulla honoratorum nostrorum in eis penas nisi nos tantummodo tollere habebit.

Prohibemus eciam omnibus officialibus, venatoribus, subvenatoribus, ministerialibus, et eorum pedaneis, ut amplius incolas predictos non presumant quoquomodo molestare nec stacionem in eisdem facere nec habere.

Dedimus eciam sibi et suis legitimis pueris in iamdictorum hereditatibus omnem jurisdictionem in singulis reis et maleficis de bitas penas adiudicatis.

Absolvimus eciam incolas dictorum hereditatum ab omnibus universaliter laboribus castrorum. Pro huiusmodi gratie nostre donacione prefatus Dersko habet nobis personaliter singulis annis, quamdiu vixit, metquartus armiger absque omni precio et unanime deservire. Cuius pueri post vitam ipsius sicut omni nostri terrigene nobis deservient temporibus duraturis. Et nemine alteri nisi

1369–1370. Potem Kopacz podkomorzy mazowiecki.

¹⁶ Dmosin nad Mrogą w ziemi rawskiej, wieś parafialna.

¹⁷ Rudniki, potem Rudnik, dziś Rudniczek, wieś na północ od Dmosina w ziemi rawskiej.

¹⁸ Lubowidza, wieś na południe od Dmosina.

¹⁹ Budziszewice w ziemi rawskiej; wraz z przyległościami powróciły później do dóbr książęcych, zapewne w czasach Siemowita V rawskiego, przed 1441 r. Potem dobra królewskie.

²⁰ Rękaciec, dziś Rękawiec, wieś na wschód od Budziszewic w ziemi rawskiej.

²¹ Regnowy, potem Regny, wieś na północny zachód od Budziszewic w ziemi rawskiej.

nobis et nostre posteritati sibi et suis legitimis pueris licebit obsequia exhibere, nempe etiam per hanc juris et gracie donacionem.

Incole sive kmethones villarum prescriptarum de quolibet manso culto et possesso singulis annis perpetuis temporibus ad quodlibet festum sancti Martini confessoris et episcopi venerandi per quatuor grossos pragenses solvere tenebuntur.

[zapewne tu kończy się dokument Siemowita III]

In cuius rei testimonium sigillo nostre magestatis presentibus est appensum. Datum in Wyskiłthky in die Circumcisionis Domini nostri Jhesu Christi anno Domini millesimo quadringentesimo decimoquarto, presentibus strenuis et nobiles viris dominis et assessoribus nostris: Andrea de Golczewo castellano Plocensi, Sassino de Nyeborowo castellano Sochacz(owien)si, Paulo Plichta marsalco nostro et vexillifero Sochacz(owiensi), Goworkone de Wolya vicetezaurario nostro, Michaele vicecancellario curie nostre necnon plebano in Sochaczow²² et aliis quam pluribus dignis fide testibus ad premissa.

Uwaga. Tytulatura Siemowita III wskazuje na lata 1356–1370, kiedy sprawował już władzę nad ziemiami objętymi po zgonie brata Kazimierza, zmarłego w 1355 r. (Warszawa, Sochaczew, Ciechanów), a nie objął jeszcze Mazowsza Płockiego po zgonie króla Kazimierza Wielkiego. Zarazem nadanie to musiało być zrealizowane przed 11 V 1358, kiedy tenże Dzierżek (w zepsutych kopiach z przełomu XV/XVI w. *Dmyssko, Dymysszko*) Kopacz pisał się już z Dmosina i sprzedał sołectwo w Budziszewicach, Rękaćcu i Regnach swemu służebnikowi Przeclawowi Głowie.

Dok. 21

Nie zidentyfikowano wystawcy dokumentu Dzierżka Kopacza. Zrekonstruowane nietrafnie imię Dmiszko wskazuje na pierwotny zapis *Dirissko*, tj. Dzirżko. Błędnie zidentyfikowano Budziszewice jako część miasta Rawy, Regny jako Regnów koło Rawy; Rękaćca nie odnaleziono. Tymczasem idzie tu o Budziszewice, od XIV w. wieś parafialną w ziemi rawskiej na pograniczu z ziemią łęczycą, oraz o położone w tej parafii w XVI w. Regny i Rękaćcie²³.

Dok. 21A — uzupełnienie

Płock, 18 czerwca 1358

Klasztor norbertanek płockich sprzedaje sołectwo wsi Wola [Brwilińska] uczciwemu Piotrowi.

Or. nieznanym.

Kop. AGAD, Płocka grodzka wieczysta 94, k. 155–156v; oblata z 1592 r. dokumentu transumowanego przez władze klasztoru w 1441 r. p. t. *Ingrossatio venditionis Advocatie Wolka*. Odpis niepełny Adama Wolffa w kartotece SHGM w IH PAN.

In nomine Domini amen. Provida sapientum decrevit auctoritas gesta hominum dignae memoriae scriptorum posterorum notitie comendare. Proinde notum fieri cupimus universis presentibus et futuris, quibus presenta fuerit notitia subscriptorum, quod nos Jacobus Dei patientia prepositus²⁴ simul cum sorore Felicia priorissa necnon cum conventu sororum omnium domus vel monasterii beatae Mariae Magdaleneae prope Płock ordinis Premonstratensis, virorum idoneorum usu consilio et precipue et assensu et consilio famosi militis Predborii capitanei Cuiawiensi²⁵, ac de omni voluntate nostri, scultetiam in villa nostra vel hereditate qua dicitur Wola, inter villam qua nuncupatur Doninow et inter Brwielino, vendidimus viro honesto Petro presentium exhibitori et suis legitimis liberis pro sex marcis grossorum Cracoviensi ponderis cum decimo manso libero, tertio denario de iudiciis et iuramentis et depositione armorum in iudicio proveniente atque cum tercio denario de taberna; et si fieri potest molendinum, per mediam habeat. Conferimusque

²² Współpracownicy Siemowita IV, znani dobrze w jego otoczeniu.

²³ Por. AHP, *Mazowsze*, mapa i indeks miejscowości.

²⁴ Jakub, prepozyt norbertanek płockich znany już w 1353 r., NKDMaz. II, nr 320.

²⁵ Przedbor z Koniecpola, ówczesny starosta kujawski.

videlicet Petro sculteto et suis successoribus in littore Wisle cum rete parvo piscari, ita tamen nemine piscatorum non impedit. Insuper idem Petrus scultetus predictam hereditatem cum suis liberis iure Culmensi tenebitur locare, et si post annos libertatis dictus Petrus scultetus ex toto non locauerit, extunc solus tenebitur vel sui liberi dominii [sic] per totum solvere.

Item supranominatus Petrus scultetus noster cum maritha Sbichna nobis preposito et nostris successoribus tria prandia in magnis iudiciis annuatim dare et facere debebit. Scultetus unum prandium vel fer-tonem, coloni vero duo prandia vel mediam marcam solvere debebunt. Item incolae prenominatae villae expirata libertate omni anno in festo beati Martini de quolibet manso decem grossos magnos solvent pro censu et pro decima campestri sex magnos grossos sine mora solvere tenebuntur. Memoratique incolae sepedictae villae nobis pro domo nostra ter in anno arare debebunt, una vice ad estivalia, bis vero ad hiemalia. Cetera dum conventum fuerit, idem Petrus scultetus cum suis posteris vendere vel comutare predictam suam scultetiam hoc facere sibi non debebit nisi de voluntate nostra. Et hoc quocumque iure reguntur singulae villae theutunicales in terra Cuiawiensi, eo iure et ictu[?] regatur villa prenominata. Item post annos libertatis dictus Petrus scultetus vel sui liberi omni anno in festo Assumptionis Beatae Virginis de quolibet manso tenebitur in monasterio duos pullos presentare et quindecim ova in festo Paschae de quolibet kmethone. Item idem Petrus scultetus nobis cum preposito tenetur in equo servire tres marcas valente, quocumque necesse fuerit. Ut autem haec venditio nostra obtineat perpetuam firmitatem, hoc privilegium sibi scriptum dedimus sigillis nostris roboratum. Actum et datum in monasterio beatae Mariae Magdalenae quartodecimo kalendis iulii anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo octavo, presentibus hys testibus: comite Nicolao Barbowski castellano de Kowale²⁶, comite Nemerza de Carsy²⁷, Petro pallatino [sic!] de Doninowo²⁸, Laurentio dicto Jaroczny, Michale cive de Ploczko et aliis plurimus fidedignis.

Dok. 24

Ten znany akt graniczny litewsko–mazowiecki po raz pierwszy jest opublikowany na podstawie wszystkich ważniejszych przekazów i zarazem przynosi ważne ustalenie Wydawców, że rzekomy oryginał pergaminowy jest falsyfikatem spisany pismem pierwszej połowy XV w. Nie opatrzone go jednak komentarzem, jaki jest niezbędny przy dokumencie tej rangi. Należy odnotować, że widymat Stanisława Pawłowskiego biskupa płockiego wystawiony w Płocku 7 IX 1434 r. zawiera opis pieczęci Kiejstuta i przedstawia proces ustalenia wiarygodności tekstu, co nasuwało widać zastrzeżenia. Jeśli rzekomy oryginał jest spisany pismem z pierwszej połowy XV w., to został sporządzony albo w kancelarii Siemowita IV (zmarł w styczniu 1426 r.), albo w kancelarii młodych książąt płockich, jego synów działających wspólnie w latach 1426–1434. Na podstawie jakich danych go sporządzono? Opis obiektów granicznych ma nazewnictwo polskie i rejestruje bez wątpliwości stan dawniejszy, sprzed zaboru Goniądza z przynależnym terytorium przez Witolda, co dokonane zostało podczas krzyżackiego wladztwa w ziemi wiskiej (zastawionej im w 1382 r.), przed 1398 r. Przynależność Goniądza wraz z jego terytorium w starych oznaczonych granicach do ziemi wiskiej stwierdza ogólnie, ale wyraźnie dokument zastawu ziemi wiskiej przez Siemowita IV bratu Januszowi w 1401 r.; Siemowit IV przekazał wówczas bratu posiadane dokumenty rozgraniczenia tego terytorium z wladztwem grodzieńskim, co zostało wyraźnie odnotowane. Zatem takie dokumenty istniały i znalazły się w kancelarii księstwa czersko–warszawskiego²⁹.

Strona mazowiecka musiała wówczas ustalać i aktualizować zasięg swoich roszczeń terytorialnych na piśmie, przygotowując stosowne posunięcia dyplomatyczne, które nie doprowadziły jednak do sukcesu. Racjonalne tedy było odwoływanie się do stanu granicznego z czasów Siemowita III Trojdenowica (zmarł w 1381 r.) i współdziałającego z nim w latach siedemdziesiątych XIV w. Kiejstuta

²⁶ Zapewne Mikołaj z Baruchowa, wsi w posiadaniu rycerskim w par. Kłótno w powiecie kowalskim. Skądinąd nie znany, mógł być wówczas kasztelanem kowalskim (konsultacja Prof. Janusza Bieniaka).

²⁷ Niemierza z Kars w ziemi płockiej. Tak identyfikuje też A. Borkiewicz–Celińska, SHGWP s. 114.

²⁸ Nazwa urzędu zniekształcona. Zapewne ówczesny pleban z Duninowa.

²⁹ KDMaz. (Lub.), nr 140.

(zmarł w 1382 r.), ówczesnego teścia młodego Janusza I, czyli do czasów sprzed zastawu krzyżackiego. Stan ten był kontynuacją wcześniejszych podziałów, kiedy Wizna wraz z terytorium na północ od środkowej Narwi należała do króla Kazimierza Wielkiego, a przedtem – do Bolesława Wańkowica (1345–1351) jako spadkobiercy połowy władztwa swego stryja Siemowita II wiskiego. Przedtem, w czasach Siemowita II wiskiego władztwo mazowieckie sięgało jeszcze dalej na wschód, aż do źródeł Biebrzy, co uznawały ówczesne władze krzyżackie³⁰. Granica opisana w dokumencie utrzymała się następnie jako granica północnej części Podlasia i Grodzieńszczyzny, co świadczy o jej długotrwałej przydatności i stabilności.

Czy rozgraniczenie mazowiecko–litewskie tu opisane mogło się odbyć bez wystawienia formalnego dokumentu? Jaka jest wiarygodność daty i zestawu osób obu stron? Od strony mazowieckiej budzi zastrzeżenia brak ówczesnego kasztelana wiskiego, który powinien tu uczestniczyć. Znacznie większego kalibru jest nieobecność informacji o królu Kazimierzu Wielkim, od 1351 r. władcy Mazowsza Płockiego wraz z Zakroczymiem i Wizną, który powinien upoważnić Siemowita III do działania w swoim imieniu. Dopiero po śmierci Kazimierza Wielkiego Siemowit Trojdenowic stał się bezspornie władcą Płocka, Wyszogrodu, Zakroczymia i Wizny. Wprawdzie otrzymał od króla terytoria Zakroczymia i Wizny w grudniu 1355 r. na trzy lata w zarząd, ale był tu wówczas przedstawicielem władzy królewskiej, a nie władcą samodzielnym³¹. Rozgraniczenie mogło jednak być potwierdzone na zjeździe książąt, z udziałem dygnitarzy, bez wystawiania formalnego dokumentu; na ślady takiej praktyki w stosunkach mazowiecko–krzyżackich wskazują informacje dotyczące spotkania Janusza I na początku jego rządów z przedstawicielami Zakonu. Przyjęta w dokumencie data i miejsce zjazdu są wątpliwe, jednak mazowieccy urzędnicy odpowiadają tej dacie. Spośród nich Szczepan sędzia sochaczewski już w 1359 r. nie zajmował tego urzędu. Podobnie wydaje się odpowiadać owej dacie strona litewska. Przemawia to na rzecz istnienia w kancelarii mazowieckiej krótkiej zapiski opatrzonej datą roczną i imionami uczestników zjazdu, na której został następnie oparty podrobiony dokument przypisany Kiejstutowi.

Dok. 25

Odbiorca przywileju Mieclaw należał do rodu Łabędziów.

Dok. 27

Czermno w posiadaniu księżnej Elżbiety to nie Czermno, ale Czermno koło Gębina w ziemi gostyńńskiej, znana w XV w. wieś książęca wraz z rezydencją, w której zatrzymywał się dwór książęcy³².

Dok. 31

Błędnie zidentyfikowane osady arcybiskupa gnieźnieńskiego na Mazowszu: w przyp. 77 powinno być Białynino, potem Białynin, wieś parafialna arcybiskupa obok dóbr jeżowskich w ziemi rawskiej; w przyp. 79 powinno być Radziwie w ziemi gostyńńskiej naprzeciw Płocka, wieś kapituły katedralnej płockiej, gdzie do arcybiskupa należał niewielki dział ziemi aż do XVIII w.³³

Dok. 37

Dotyczy wsi parafialnej Czernikowo w ziemi dobrzyńskiej.

Dok. 39, przyp. 3

Dotyczy Świdna nad Pilicą w ziemi rawskiej, par. Michałowice. Było ono znanym gniazdem Półkoziców.

³⁰ NKDMaz. II, nr 258, 259.

³¹ NKDMaz. II, nr 340.

³² ZDm.Pł., nr 107, 166.

³³ O tym A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, wyd. II, Płock 1930, s. 344.

Dok. 48

Dobra rycerskie pod Łowiczem obok wsi Goleńsko trzeba identyfikować z osadami Świeryż, Niedźwiada i Wejmo. Adama *de Guskowo* trzeba identyfikować z Adamem, ojcem Pełki z Byszewa w ziemi łeczyckiej. Zob. Dok. 144, a zwłaszcza Dok. 181.

Dok. 51, przyp. 9

Dotyczy Izbicy, od XV w. zwanej Dębe nad dolną Narwią, obok szlacheckiej wsi Izbica (parafia Zgierz–Zegrze)³⁴. Przyp. 15 dotyczy Lubomina na północny zachód od Nasielska.

Dok. 54

Regest błędny. W istocie Siemowit III potwierdza podział dóbr między Mikołajem podsędkiem warszawskim, Mącimirem, Janem, Jakubem oraz Kościeszą, synami Bernarda (5 działów braci). Identyfikacje po części błędne. Niezlokalizowane Gacyzcze to późniejsze Rusiny na północ od Tułowic, na zachodnim obrzeżu Puszczy Kampinoskiej. Cisek to znaczny obszar lasu w ziemi warszawskiej, w rejonie późniejszego Stanisławowa, miasta lokowanego przez ostatnich książąt mazowieckich na drodze Warszawa–Liw. Niezlokalizowane Kostuino to Kostnino, dziś Kośmin na prawym brzegu Jeziorki w ziemi czerskiej. Leśny Młyn to potem Leśna Wola, dziś Lesznowola w sąsiedztwie na lewym brzegu Jeziorki, obok Mirowic.

Dok. 56

Pominięte streszczenie łacińskie: B. Ulanowski, *Visitationes bonorum*, s. 191. W regescie błędna identyfikacja z Głuchowem; idzie tu o wieś Mszadla w par. Lipce.

Dok. 59

Błędna identyfikacja Prusów z Łowczewa pod Nowym Miastem na granicy ziem zakroczymskiej i ciechanowskiej (potem Łuszczewo i Wola Łuszczewska) z Kościeszami z Łowczewa (potem Łuszczewo) w ziemi sochaczewskiej. Nieprecyzyjne identyfikacje: Słubica to potem Słubice w ziemi gostyńskińskiej, Gałki i Nakwasin leżą w ziemi wyszogrodzkiej, Zochowo w pow. płońskim ziemi płockiej³⁵.

Dok. 60

Dokument ten może nie dotyczyć samego Jeżowa, klasztornej osady benedyktynów lubińskich w ziemi rawskiej, które rozwinęło się ze starej wsi parafialnej, ale nowej osady zakładanej właśnie w lesie w dobrach jeżowskich z wolnizną od świadczeń określoną na 12 lat. Powinna to być wieś Przyłęk (też Przełęk), założona w lesie określonym tą nazwą w 1334 r., znana od 1410 r., na północny zachód od Jeżowa³⁶. Jednak znaczna wielkość i zakres uposażenia wójtostwa skłania do sądu, że idzie tu o wójtostwo typu miejskiego, organizowane przez doświadczonego mieszczanina z niedalekiej Rawy, a zatem mamy tu świadectwo jednoczesnej lokacji miasteczka i wsi w dobrach jeżowskich. Jeżów był już miasteczkiem w 1410 r., zatem jego lokacja powinna nastąpić wcześniej.

Dok. 61

Dokument wymienia sąsiednie dobra, zapewne już wówczas rycerskie, w ziemi gostyńskińskiej. Idzie tu o Czerniewo, Niedzieliski i Brzozowo. Trudne do zidentyfikowania Vyssowo/Viszowa to zapewne późniejszy Kosaciec, dziś Koszajec³⁷.

³⁴ Zob. AHP, *Mazowsze*, mapa.

³⁵ O tym K. Pacuski, *Prusowie ze Słubic w XIV–XV w.*, w: *Kościół, kultura, społeczeństwo. Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych*, Warszawa 2000, s. 315.

³⁶ NKDMaz. II, nr 216; KDWLkp. s.n., t. 1, nr 137.

³⁷ Zob. AHP, *Mazowsze*, mapa.

Dok. 68A —uzupełnienie

Poznań, 6 sierpnia 1363

Jan biskup poznański podejmuje lokację wsi Rębowo [w ziemi gostynińskiej] na prawie średzkim i sprzedaje sołectwo Andrzejowi synowi Rynka.

Wyd.: KDWlkp., t. 3, nr 1498.

Dok. 70

Opis i schematyczne przedstawienie znaku heraldycznego w przywieszonych do tego dokumentu pieczęciach urzędników mazowieckich zachował się w notatach heraldyczno-sfragistycznych Jana Zamoyskiego opublikowanych przez F. Piekosińskiego, *Studia, rozprawy i materiały z dziedziny historii polskiej i prawa polskiego*, t. VII, cz. 2, Kraków 1907, nr 511–513, s. 58–59.

Dok. 80

Dodać: Kopia druga, skrócona, AGAD, Arch. Zamoyskich, nr 33, k. 345–346. Cisek w ziemi warszawskiej leżał w rejonie późniejszego miasta Stanisławowa. Andrzej z Korabiewic nie był stolnikiem warszawskim, to pomyłka.

Dok. 85

Poprawiam niektóre identyfikacje. Lasotki w ziemi dobrzyńskiej, par. Rokicie, na południe od Bądkowa. Romatowo, Zołszyno (dziś Załszyn), Żółtowo, Kurowo i Ostrowy, w XVI w. wszystkie osady parafii Kurowo. Kotarszyno, dziś Kotarczyn, w XVI w. w par. Mochowo. Terczanka to Trzcianka, Brodzino to Brudzeń w ziemi dobrzyńskiej, w XVI w. w par. Bądkowo³⁸.

Dok. 90

Dziarnów leżał w ziemi rawskiej, a nie w powiecie sądownym rawskim.

Dok. 92

Wszystkie wymienione osady należały do własności księżęcej, czyli do Siemowita III Trojdenowicza. Pleban w Zegrzu, wcześniej własności księżnej Elżbiety wyszogrodzkiej, mógł pozostawać w bliższych związkach z Siemowitem III.

Dok. 93

Dokument w obecnej postaci to falsyfikat, o czym pisał już Zygmunt Lasocki. Wskazują na to informacje dotyczące dóbr w ziemi zawkrzeńskiej, która uformowała się później, po okresie zstawału krzyżackiego, jak również niezwykle szeroki zakres zwolnienia od podatków i danin oraz wyjątkowe akcentowanie praw spadkowych w linii żeńskiej, niezgodne z ówczesną praktyką spłaty tych uprawnień przez bocznych krewnych po mieczu. Także lista świadków nie jest prawdziwa, zgodna z datą roczną; nawet nie zamyka się w okresie działalności Janka z Czarnkowa jako podkanclerzego króla Kazimierza Wielkiego. Krystyn, współpracownik Siemowita III, był wówczas stolnikiem warszawskim aż do 1371 r.; został wojewodą dopiero po śmierci Kazimierza Wielkiego i używał tytułu wojewody mazowieckiego, łączył bowiem urzędy wojewody płockiego i czerskiego (znany 1373–1382), zapis o nim został zatem przejęty z innego, późniejszego źródła. Zapewne idzie tu o jego syna Krystyna, istotnie wojewodę płockiego (znany 1401–1407), zatem jest to wskazówka o wyrażeniu późniejszej redakcji tekstu. W indeksie NKDMaz. III tenże Krystyn, współpracownik Siemowita III nazwany został mylnie wojewodą płockim, a nie mazowieckim. U podstaw tego falsyfikatu zapewne był autentyczny, znacznie węższy dokument dotyczący jedynie dóbr Świnków w ziemi dobrzyńskiej. Wymienione w liście świadków Roskowo to nie mazowieckie Rostkowo, ale Ruskowo w ziemi dobrzyńskiej.

³⁸ Zob. Z. Guldon, *Mapy ziemi dobrzyńskiej w drugiej połowie XVI w.*, Toruń 1967; AHP, *Mazowsze*, mapa.

Dok. 98

Jest to cenny przekaz zaginionego dokumentu. Wskazuje on, że Liw był już wówczas miasteczkiem książęcym objętym procesem lokacji, w którym powstało wójtostwo niezłe uposażone, liczące 6 włók wolnych. Całość obszaru miasta mogła zatem obejmować 60 włók, co jest zgodne z późniejszymi danymi³⁹. W zapisie listy świadków zwraca uwagę fragment dotyczący Więclawa podkomorzego gostynińskiego, mianowicie *dicto Brzestna*. Określenie to nie jest znane na Mazowszu średniowiecznym, trzeba zatem uznać je za odczyt wątpliwy kopisty XVI w. U jego podstaw powinno leżeć określenie miejscowości, tak jak u innych urzędników tej listy świadków, zapisywanych *de Nyeborowo*, *de Zaborow*. Przyjmując, że u podstaw było *de Brzestna* lub podobnie, a zatem jeden z mazowieckich ośrodków możnowładczych późnego średniowiecza, dochodzimy za Adamem Wolffem do miejscowości Brzeście (dziś Brzeście Szlacheckie) w pow. płońskim (par. Baboszewo), znanego ośrodka Prawdziców, powiązanych w XV w. z Nieborowem. Więclaw powinien być zatem protoplastą Prawdziców z Brześci, którzy przyjęli potem nazwisko Brzeski. Jeśli pełnił urząd podkomorzego w ziemi gostynińskiej, wymagający dobrej znajomości terenu przy przeprowadzaniu rozgraniczeń dóbr, to powinien także dysponować dobrami w tej ziemi, tj. w księstwie Siemowita III Trojdenowica, z którym był związany. Dla identyfikacji tej miejscowości ważne są ustalenia A. Wolffa, oparte na jego gruntownej kwerendzie przedwojennej, zrekonstruowane w postaci *Venceslaus de Brze[ście] succamerarius Gostinensis 1368*⁴⁰, które wyzyskuje także A. Borkiewicz–Celińska, wydawczyni słownika plockiego⁴¹.

Ową listę świadków zamyka Wojciech z Zaborowa, odnotowany bez urzędu, zapewne dworzanin Siemowita III. Można go identyfikować z później występującym Wojciechem, kasztelanem warszawskim 1377–1406, którego ośrodek dóbr nie został poświadczony. Kasztelan powinien być związany wcześniej z otoczeniem książęcym, dlatego identyfikacja z wybijającym się dworzaninem, jedynym na liście świadków, jest prawdopodobna. Urząd sprawowany w ziemi warszawskiej pozwala przyjąć, że należał do niego Zaborów, wieś parafialna w ziemi warszawskiej, pow. Błonie. Przydomek Gambolis można odczytać jako Gębołys, czyli Gęba Łysa⁴².

Dok. 100

Wsie Chabdzino i Brześce (nie Brzeście) leżały w par. Cieciszew. Tamże leżała też Wola Brzeska, potem Baniecha, dziś Baniocha, założona w lesie na zachód od Brześć, zapewne należącym wcześniej do tej osady⁴³. Odnotowany wśród świadków Jan Jelito podkomorzy czerski był zapewne protoplastą Jelitzyków z Boglewic, ojcem lub dziadem Sławca z Boglewic, kasztelana czerskiego 1401–1431⁴⁴.

Dok. 101

Kaczkowo zostało bezpodstawnie zidentyfikowane z Kukałami, tymczasem idzie tu o nowo założoną wieś książęcą, której jeszcze nie wygasła wolnizna. Było to książęce Kaczkowo, potem Kiczki, duża wieś parafialna koło Latowicza, przekazana w XV w. warszawskiemu szpitalowi św. Marcina⁴⁵.

Dok. 102

Wieś Kukały leżała w ziemi czerskiej, powiecie grodzieckim (grójeckim). Biskupice leżały bezspornie w ziemi czerskiej, par. Wrociszew.

³⁹ *Lustracja dóbr królewskich województwa mazowieckiego 1565*, cz. II, wyd. I. Gieysztorowa i A. Żaboklicka, Warszawa 1968, s. 174 (miasto stare Liw).

⁴⁰ A. Wolff, *Studia nad urzędnikami mazowieckimi 1370–1526*, Wrocław 1962, s. 293, 328–329.

⁴¹ SHGWP, s. 30.

⁴² Por. Gambolis w 1418 r, SSNO II, s. 103.

⁴³ AHP, *Mazowsze*, mapa; kartoteka SHGM.

⁴⁴ K. Pacuski, biogram Sławca z Boglewic, PSB, t. 38, s. 598–599.

⁴⁵ AHP, *Mazowsze*, mapa; J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 540; kartoteka SHGM.

Dok. 102A —uzupełnienie

Należy odnotować dokument króla Kazimierza Wielkiego wystawiony w Płocku, 10 IV 1369 dla opactwa wrocławskiego. Druk. KDWLkp. VI, nr 224. Cenna lista świadków: *presentibus — — Stanislao — — episcopo Plocensi, Raphaele castellano Vischliciensis, Andrea vexillifero, Gotardo iudice, Alberto thesaurario et Maczkone subdapifero Plocensibus*. Tamże objaśnienia A. Gąsiorowskiego.

Dok. 105

Identyfikacja nazw w piśmie papieskim sprawia kłopoty z uwagi na zniekształcenia. Wrucz to zapewne ówczesny Juniec (*Iunecz*), dziś Joniec nad Wkrą, dwór i wieś parafialna biskupstwa płockiego w ziemi zakroczymskiej, czyli we władztwie króla Kazimierza Wielkiego. *Plonee* to istotnie Płońsk, wówczas miasto królewskie na Mazowszu płockim; stanowiło obiekt łatwy do złupienia, bowiem gród książęcy został tu zniszczony jeszcze w XIII w. Rottemburch nasuwa wątpliwości; albo to Wyszogród (*Wissegrad*), wówczas miasto królewskie na Mazowszu płockim, albo Czerwińsk, miasteczko biskupie i opackie nad Wisłą, wówczas w ziemi ciechanowskiej, ale nazwa byłaby przekazana w wersji niemieckiej. Może jeszcze wchodzić w grę Różan (*Roszan*) nad Narwią, wówczas zapewne w ziemi zakroczymskiej należącej do króla. *Poltolsko* to istotnie *Poltowsko* (dziś Pułtusk), gród biskupstwa płockiego. Najazd litewski szedł zatem szlakiem Pułtusk — Joniec — Płońsk, potem może doszedł do Wisły i powracał przez Mazowsze północnowschodnie. Zwraca uwagę, że nie został wówczas objęty najazdem litewskim Ciechanów w posiadaniu Siemowita III Trojdenowica; zapewne przygotowano go skutecznie do obrony po otrzymaniu wiadomości o ataku na Pułtusk, siłami miejscowych mieszczan oraz rycerstwa ziemi ciechanowskiej. Tak samo mogło być w Zakroczymiu, wówczas jeszcze czynnym grodzie mazowieckim w posiadaniu króla, zapewne punkcie zbórnym rycerstwa ziemi zakroczymskiej.

Uzyskane w maju 1369 r. zezwolenie papieskie na pobór dwuletniej dziesięciny od dochodów kleru gnieźnieńskiej prowincji kościelnej na odbudowę owych zniszczonych grodów posłużyło do zgromadzenia środków na wzniesienie murowanego zamku na dotychczasowym miejscu grodu pułtuskiego; o budowie obiektów obronnych w pozostałych ośrodkach nic nie wiemy. Obronę północnego Mazowsza poprawiło wybudowanie murowanego zamku na dotychczasowym grodzie wyszogrodzkim, co wypada przypisać Siemowitowi III Trojdenowicowi w latach siedemdziesiątych XIV w.

Dok. 108

Data dzienna dokumentu to 16 stycznia, dzień św. Marcelego papieża męczennika, obchodzony w całym kościele polskim. 26 kwietnia nie jest on wcale notowany w średniowiecznym kalendarzu płockim⁴⁶, zatem nie powinien wchodzić tu w grę.

Dok. 110

Andrzej i jego bracia zapewne byli posiadaczami Smiłowej Woli (dziś Wola Łokotowa) w ziemi rawskiej, par. Jeżów. Powinni też posiadać przynajmniej część drobnej osady Mościce, graniczącej od południa z wsią klasztorną Góra. Smiłowa Wola i Mościce są znane w par. Jeżów w 1410 r.⁴⁷

Dok. 111

List został wydatowany błędnie. Mówi o zastawieniu ziemi wiskiej w Brodnicy, 2 XII 1382 r. oraz o dodatkowej pożyczce dla Siemowita IV w okresie Wielkiego Postu w 1383 r., zatem skierowany został do Elżbiety Bośniaczki, królowej węgierskiej po tych wydarzeniach i powinien trafić do następnego tomu NKDMaz.

⁴⁶ *Chronologia polska*, pod red. B. Włodarskiego, Warszawa 1957, s. 161.

⁴⁷ KDWLkp. s.n., t. 1, nr 150.

Dok. 112

Jakub Porosło z Czaplina należał do rodu Szeligów, bowiem w 1460 r. wystąpił jego imiennik, Jakub Porosło z Czaplina h. Szeliga⁴⁸, niewątpliwy potomek albo krewny. Regest nie jest poprawny; Jakub otrzymał prawo niemieckie nie na swoje wsie, lecz na swoje dobra, tj. zapewne Czaplin albo jego część z przyległościami. Tego dokumentu nie znał Boniecki, który zestawiał dane o Czaplińskich w ziemi czerskiej dla drugiej połowy XV oraz XVI w., nietrafnie uznając, że Szeligowie przyszedli tu dopiero w XV w. i przypisując im za literaturą heraldyczną herb Drogosław⁴⁹. Kopia tego dokumentu była wpisana w 1531 r., do księgi ziemskiej grójeckiej nr 8b (nie 86) z lat 1497–1536⁵⁰.

Dok. 113

Wydawcy przyjęli jako pewną identyfikację osady wymienionej w dokumencie z wsią Konie w powiecie warszawskim [właściwie tarczyńskim ziemi warszawskiej], ale jest to mocno wątpliwe. Wydawcy odczytali nazwę jako Kchonie, ja odczytałem jako Rehonie. Była to bezspornie włość lesista, jeśli odbiorcy dokumentu – Nałęcz z Nowego Dworu — mieli tu prawo łowów wszelkich zwierząt z wyjątkiem tura. W XV i XVI w. nazwa osady w pow. tarczyńskim brzmiała Kunie (dziś Konie), zatem niezbyt podobnie. Bliższa wydaje się nazwa Radonie w pow. błońskim ziemi warszawskiej, istotnie lesistej włości. W grę może wchodzić zwłaszcza Rzekuń pod Ostrołęką, w XV w. zwany Rzekunie, od 1413 r. wieś parafialna i zarazem ośrodek większej włości, stopniowo zagospodarowywanej, należącej do Pomianów ze Strzegocina w ziemi zakroczymskiej. Osada ta nie utrzymała się w posiadaniu Nowodworskich, stąd trudności identyfikacyjne, które powinny być zasygnalizowane użytkownikowi. W liście świadków odczytano mylnie *Cirmensi* zamiast poprawnie *Camenensi*; Gotard był istotnie kasztelanem kamienieckim, potem warszawskim.

Dok. 117

Dotyczy bezspornie Czernikowa, wsi biskupstwa płockiego w ziemi dobrzyńskiej⁵¹.

Dok. 118

Przypis 3 powinien zgodnie z regestem zidentyfikować Czerzepowo jako Trzepowo, wieś parafialną w ziemi płockiej w pobliżu miasta Płocka. W przyp. 17 Kulino to wieś w ziemi dobrzyńskiej, par. Szpetal.

Dok. 119

Regest niezachowanego dokumentu można rozszerzyć. Sąd ziemski płocki: Gotard sędzia, Junosza podsędek, rozsądza spór o granice między wsiami Parzeń (*Parzim*) biskupstwa płockiego a Krzyżanowem tamtejszych dziedziców. *In castro Ploczensi*. Reg. pełniejszy w oryginalnym inwentarzu A. Wolffa sprzed 1944 r., Bibl. Narodowa, rkps IV. 8376.

Dok. 120

Jak wyżej. Sąd ziemski ciechanowski: Marcin sędzia, Stefan [tj. Szczepan] podsędek stwierdza, że Sławomir z Krasnego wygrał spór z Niedomysłem z Chodupia (*de Chodupe*) o granice. Bibl. Narodowa, rkps IV. 8376.

Dok. 121

Niezidentyfikowana osada Biezna to zapis zniekształcony. Idzie o Biezuń nad Wkrą, 9 km od Lutocina, potem ośrodek odrębnej parafii.

⁴⁸ A. Wolff, *Mazowieckie zapiski herbowe z XV i XVI wieku* (dalej MZH), Kraków 1937, nr 175.

⁴⁹ A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 3, Warszawa 1900, s. 273.

⁵⁰ A. Gieysztor, *Owies w daninach łowieckich w Polsce średniowiecznej*, Kwart. HKM 11, 1963, s. 232; A. Wolff, MZH, s. XIV.

⁵¹ Z. Guldon, *Mapy ziemi dobrzyńskiej*, Toruń 1967, s. 39.

Dok. 136

Dokument wystawiony nie w Płońsku, lecz w Wyszogrodzie. Drukowany: Z. Niedziałkowska, *Ostrolęka, dzieje miasta*, Wrocław 1967, s. 258–259, wg kopii. Przyp. 4 — rzeczka Czeczotka alias Susza to lewy dopływ Narwi.

Dok. 138

Dąbrowa w ówczesnej diecezji plockiej to wieś parafialna na Zawkrzu, pow. szreński; potem w rękach Dołęgów. Kleryk Marcin, pleban w Bielsku to Marcin Szczak, podkanclerzy Siemowita III Trojdenowica.

Dok. 140

Florian Słasza to oczywiście Florian Ślasa. Ślasa to przydomek charakterystyczny dla mazowieckich Grzymałów, pozostawił sporo śladów nazewniczych⁵². W tekście dokumentu błędna emendacja *patris nostri p[ie memorie] trumbator*. Ojcem wystawcy dokumentu jest Siemowit III, jego trębaczem jest Stanisław Wrona, zatem emendacja stosowna *p[rotunc]* albo podobna. Stanisław Wrona jest identyczny z występującym w 1381 r. mieszczaninem plockim⁵³, zamieszkał tedy następnie w Plocku, głównym ośrodkiem dzielnicy Siemowita III Trojdenowica.

Dok. 141

Dokument wymaga omówienia, bowiem zawarte w nim informacje są rozmaitej wartości. Dobra Brochów nie mogły być przecież skonfiskowane przez księcia plockiego Wańka, który nie rządził ziemią sochaczewską, a jedynie plocką, wyszogrodzką (wraz z płońską i wschodnią częścią Zawkrza) i gostynińską. Ziemią sochaczewską rządził Siemowit II wiski, po jego śmierci przypadła Bolesławowi Wańkowicowi, w 1351 r. przejęli ją Trojdenowice. Przygotowujący dokument urzędnik kancelarii książęcej, zresztą anonimowy, nie miał zatem wystarczającego rozeznania; albo pomylił Wańka z bratem Siemowitem II, albo też z synem Bolesławem Wańkowicem. Opierał się zapewne na nieprecyzyjnych informacjach Prawdziców, potomków Jana Sowca; jego informatorem mógł być ktoś z młodszego pokolenia działający w imieniu czołowych dygnitarzy. Jest faktem, że Brochów był własnością książęcą w 1356 r. (NKDMaz. III, nr 1). Własnością tą powinien być zainteresowany Siemowit II, bowiem tedy prowadziła jedyna droga, biegnąca nieprzerwanie przez jego ziemie i przezeń kontrolowana, łącząca północną i południową część jego władztwa skrajem Puszczy Kampińskiej, zatem jemu wypada przypisać przejęcie Brochowa wraz z przyległym obszarem Puszczy⁵⁴.

Dok. 143

Nazwa *Jarochoua* to błędny zapis albo odczyt. To wieś arcybiskupia Jacochowa, dziś Jacochów, par. Pszczonów.

Dok. 144

Wydawcy powinni wiedzieć, że Siemowit IV zmarł nie 30 IV 1426 r., ale w styczniu t. r., zapewne kilka dni przed 21 stycznia, kiedy zakończyły się już uroczystości pogrzebowe, a władzę wykonuje księżna wdowa Aleksandra wraz z synami⁵⁵.

⁵² AHP, *Mazowsze*, indeks, s. 224; A. Wolff, MZH, s. 337–338, 363–364; SSNO V, s. 361.

⁵³ Wskazała na to S. M. Szacherska, ZDm.Pl., nr 47, przyp. 8.

⁵⁴ Siemowit II władał Rawą, Sochaczewem, Ciechanowem, Zakroczymiem oraz Wizną. Podziałami Mazowsza w pierwszej połowie XIV w. zajmowali się H. Rutkowski i J. Wiśniewski, do ich ustaleń nawiązałem we własnych badaniach. Zob. K. Pacuski, *Ziemia gostynińska*, s. 115 nn. Droga z Sochaczewa na północ prowadziła przez Brochów i przeprawę przez Wisłę w Czerwińsku albo wzdłuż Wisły do przeprawy pod Zakroczymem.

⁵⁵ Zob. ZDm.Pl., nr 106, 107.

Dok. 145

Wystawcą dokumentu jest Siemowit IV, odbiorcą — Szczepan podsędek czerski. Dobra Goździec (dziś Gójsć) leżały później w ziemi liwskiej, par. Kałuszyn. W XIV w. zapewne była to obszerna lesista włość, słabo jeszcze zagospodarowana.

Dok. 147A — uzupełnienie

[1373/1374 – a. 17 VI 1374]

Janusz I wraz z bliskimi współpracownikami oraz komtur ostródzki Burkhart von Mansfeld przeprowadzają ujazd i oznaczenie granicy mazowiecko–krzyżackiej.

Opis niedatowanego ujazdu w liście komtura ostródzkiego Henryka Holta z 15 II 1413, Berlin, Ordensfoliant 270a, k. 97–98; tekst w jęz. niemieckim. Publikacja przygotowana przez W. Długokęckiego i E. Kowalczyk przy współpracy z K. Pacuskim, w druku.

Uwaga. Tekst pochodzi z początku rządów Janusza I w Ciechanowie, Warszawie, Wiźnie i Zakroczymiu, po przejściu przezeń władzy od ojca pod koniec 1373 albo na przełomie 1373/1374 r. Data *ante quem* została oparta na pierwszym poświadczeniu Junoszy jako podkomorzego zakroczymskiego (nr 148) oraz na poświadczeniu urzędów pozostałych współpracowników, obejmujących je zapewne niewiele później z nominacji Janusza I.

Dok. 151

Jan sędzia czerski i zarazem starosta Siemowita IV to oczywiście Jan Zglesz, tu nie zidentyfikowany.

Dok. 153

Strachou to Strahoń (XVI w.), dziś Strachoń w dawnej ziemi dobrzyńskiej, par. Dobrzyń.

Dok. 154

Poczermينو to zapewne Poczernin w ziemi ciechanowskiej, pow. sąchocki, par. Krysk; jedyna tego typu nazwa na Mazowszu.

Dok. 158

Niepoprawne sformułowanie — kościół św. Agrykolusa; idzie o św. Agrykolę (św.św. Witalis i Agrykola).

Dok. 159

Obok znanego nam regestu Adama Wolffa (uzupełnionego danymi Aleksandra Gieysztor) z dokumentu nr 26 w Bibl. Ordynacji Krasińskich zachował się jeszcze inny regest — przedwojenna notatka Zygmunta Lasockiego z tegoż dokumentu, z cenną listą świadków. Owa notatka rękopiśmienna została mi życzliwie udostępniona przez A. Wolffa ok. 1975 r., sporządziłem wówczas krótki odpis, może niepełny. Nie natrafiłem na tę notatkę w uporządkowanych zbiorach Adama Wolffa w Archiwum PAN, zatem odpis ten nie został ponownie skolacjonowany. Notatka została opatrzona datą 1 V 1375, (inną niż datacja A. Wolffa 17 VI 1375 — *in die s. Trinitatis*⁵⁶, rozwiązanie prawidłowe), co nasuwa wątpliwości⁵⁷. Oto tekst przekazu. „Podział dóbr między braćmi: *Mathias castell[lanus]*, *Petrus dapifer Ploc[ensis]* et *Dobrogostius. Pres[entibus] Andrea castellano Plocensi, Andrea subcamerario Soch[aczeviensi] et Raw[ensi] ac mars[alco] curie nostre, Sławczo vexillifero*”. Lista świadków jest wiarygodna; zanotowany tu Sławiec był chorążym sochaczewskim, jest znany później. W tym stanie rzeczy zastanawia przekaz o urzędach obu braci. Maciej kasztelan to zapew-

⁵⁶ Inwentarz A. Wolffa, BN, rkps IV. 8376.

⁵⁷ Data ta, wcześniejsza od dokumentu książęcego o półtora miesiąca, może jednak wskazywać na zawarcie ugody majątkowej trzech braci przed sądem albo za pośrednictwem jednacy. Data mogła być odnotowana w treści dokumentu.

ne kasztelan kamieniecki, jak w regeście uzupełnionym danymi Aleksandra Gieysztor; istotnie miał ten urząd w 1374 r. Piotr stolnik płocki jest bardziej do przyjęcia od Piotra cześnika płockiego w zapisie A. Wolffa.

Według moich ustaleń idzie tu o możnych z rodu Lubiczów. Maciej kasztelan kamieniecki to Maciej Szyszka, potem kasztelan wyszogrodzki z nominacji Siemowita III Trojdenowica, zatem bliiski jego współpracownik. Jego synem był prawdopodobnie Paweł Szyszka z Lekowa, podstoli płocki, przedtem występujący bez urzędu w otoczeniu Siemowita III, a zatem jeden z dworzan. Na powiązanie Macieja Szyszki kasztelana wyszogrodzkiego z Lekowem wskazują dane Bartosza Paprockiego; data 1388 to zapewne data jego śmierci⁵⁸.

Piotr stolnik płocki otrzymał dobra Rydzewo (na Zawkrzu), Miszewo (zapewne Miszewo Murowane w ziemi płockiej), Ujazdowo (późniejsze Ujazdowo Rydzewskie, tj. część dóbr Ujazdowo na Zawkrzu w pobliżu Rydzewa) i wreszcie połowę dóbr *Zorawey*, tj. zapewne Żórawina w ziemi płockiej pod Sierpcem. Na uwagę zasługuje Miszewo Murowane. Jego posiadaczem w drugiej połowie XIV w. był Jaszczółd, zatem dobra te były podzielone, jeśli i Piotr stolnik miał tu swój dział w 1375 r. W XIV–XV w. była tu fortalicja, wzniesiona na stożkowatym kopcu otoczonym fosą⁵⁹, zatem jedna z czołowych rezydencji Lubiczów w ziemi płockiej. Piotr stolnik płocki nie jest skądinąd znany; nie pełnił już tego urzędu w 1379 r., zatem albo awansował na inny urząd, albo zmarł wcześniej.

Trzeci brat Dobrogost pochodził zapewne z Wielkiego (dziś Wielgie) w ziemi dobrzyńskiej⁶⁰, byłby zatem protoplastą Wielickich herbu Lubicz.

Dok. 161

Cosynyno to nie Koziminy pod Płońskiem, ale Koszynino, dziś Kosemin w ziemi płockiej, par. Zawidz. Tak identyfikuje trafnie A. Borkiewicz–Celińska, SHGWP, s. 136.

Dok. 163

Wymieniony tu Kargoszyn to nie wieś tej nazwy obok Ciechanowa, ale późniejsze Nasierowo w par. Ciemnewko. Zob. NKDMaz. III, nr 201, objaśnienia. Przep. 4 o Łydni nie ma sensu. Nazwa Howanie jest zepsuta, tu idzie o rzeczkę Sonę, a właściwie oba górne biegi rzeczki o tej nazwie i ich spływ. Najbliższy rzeczywistości przekaz zawiera zatem kopia 6: *Sonanyis*; ten przekaz należy wstawić do zrekonstruowanego tekstu.

Siedlisko Izdebne (*area Istebne*) można zlokalizować. Weszło ono w skład Porytego, stąd nazwa Poryte Izdebne zanotowana dowodnie w XIX w.⁶¹

Dok. 165

Wieś Czarnowo na prawym brzegu dolnej Narwi była własnością opactwa czerwińskiego. Niemierza podstoli warszawski to Niemierza z Nowego Dworu h. Naęcz.

Dok. 166A — uzupełnienie

Bez miejsca wystawienia, 1375

Siemowit książę mazowiecki [III Trojdenowic] wystawia przywilej na dobra Leżenice i Bobrowniki w ziemi czerskiej dla Naęczów z Nowego Dworu, synów Tomistawa: Dobrogosta prepozyta krakowskiego, Abrahama podkomorzego czerskiego i Niemierzy podstolego warszawskiego.

Wzm.: A. Boniecki, *Herbarz*, t. 14, s. 212 na podstawie wpisu do księgi ziemskiej wareckiej, t. 4, k. 70. Księga ta została zniszczona w czasie II wojny światowej, obejmowała lata 1526–1531 według

⁵⁸ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K. Turowskiego, Kraków 1858, s. 422.

⁵⁹ *Grodziska Mazowska i Podlasia*, napisali I. Górski i in., Wrocław 1976, s. 79–80.

⁶⁰ Informacja uzyskana od Adama Wolffa, wymaga skontrolowania poprzez późniejsze źródła.

⁶¹ SGKP VIII, s. 832. Dziś Poryte Szlacheckie, Włociańskie i Małe. Zob. *Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce*, t. 3: P–Ż, Warszawa 1982, s. 31.

ustaleń A. Wolffa⁶². Dobra Leżenice i Bobrowniki pozostały w posiadaniu Nałęczów, potomków Abrahama podkomorzego czerskiego⁶³.

Nr 169

W liście świadków nietrafna identyfikacja zniekształconej nazwy *Czosnkovo* z Czosnowem. Idzie tu o Sosnkowo, dziś Sosenkowo w ziemi wyszogrodzkiej, par. Żukowo. Tak identyfikuje już A. Wolff i A. Borkiewicz–Celińska, SHGWysz., s. 53. Paszek Nagorka rzeczywiście miał rezydencję w Kosmowie w ziemi ciechanowskiej. Piotrasz Ulap pisał się z Łęcina, wsi zamożniejszej szlachty pod Raciążem w księstwie płockim (SHGWP, s. 177) albo z Łęcic w ziemi zakroczymskiej, gniazda Junoszków (nr 190); bardziej prawdopodobna jest pierwsza identyfikacja. Nie można wykluczyć, że posiadał on działki w obu ośrodkach, czyli w księstwie płockim oraz w księstwie Janusza I, w którego służbie pozostawał. Niepiekło wojski zakroczymski powinien wywodzić się ze wsi Niepiekły, dziś Niepiekła pod Zakroczymiem (par. Kroczewo), znanej od XV w.

Nr 169A — uzupełnienie

Płock, 2 maja 1376

Dobiesław biskup płocki eryguje parafię w Karniewie.

Or. nieznan.

Kop. Płock, Arch. Diecezjalne, akta wizytacji nr 266, k. 465–466: *Ingrossatio fundationis ecclesiae in Karniewo.*

Wzm. A. Borkiewicz–Celińska, *Osadnictwo ziemi ciechanowskiej w XV wieku (1376–1526)*, Wrocław 1970, s. 61.

In nomine Domini amen. Cum dubia [incertis] versetur vita periculis, hinc est, quod nos Dobeslaus divina et Apostolicae Sedis providentia episcopus Plocensis scire cupimus eiusdem tam presentes quam futuros, ad quorum notitiam pervenerit scriptum presens, quod cum quedam villae aliquae ad duo ac aliquae ad tria et ultra milliaria distabant ab ecclesia Pultoviensi, homines villarum earundem tam propter magnam distantiam locorum, quam etiam propter timorem Litvanorum et alia legitima impedimenta non poterant nec valebant in Pultowsk accedere commode pro divinis officiis audiendis et ecclesiasticis percipiendis sacramentis. Et per hoc animae Christi fidelium [periculum] incurrebant et parvuli, prout ex relatione veridica percepimus, absque baptismo pro dolor decedebant. Nos igitur huiusmodi periculo animarum, ne gregem Domini lupus rapax invadat, salubriter consulere volentes, cupientesque ut in nostra diocesi nostris in temporibus cultus divinus augeatur, ecclesiam in Karniewo villa Stanislai subiudicis Ciechanoviensis de consensu capituli nostri Plocensis fundavimus in honorem Omnium Sanctorum. Ut autem [rec]tor ecclesiae eiusdem valeat sustentari, decimas mense nostre infrascriptas, videlicet in Karniewo Boxe, fratris sui germani⁶⁴, etiam in Karniewo Nicolai et Jacobi fratrum illorum patruelium; ac etiam villas nomine parochiae sumptas scilicet binum Chełchy⁶⁵, Szwelice, Czarnostowo⁶⁶, Byszewo⁶⁷, Śmierdzi-grochy⁶⁸, Młodzianowo⁶⁹, Osiek⁷⁰, Łukowe⁷¹ et Zakrzewo⁷² dictae ecclesiae addidimus, adscribimus presentibus realiter et in effectu. In cuius rei testimonium sigilla nostrum et capituli nostri Plocensis presentibus sunt appensa. Datum in Plocko in die sancti Sigismundi regis et martiris gloriosi,

⁶² MZH, s. XVII (wykaz przejranych ksiąg sądowych).

⁶³ A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 14, s. 212 nn.

⁶⁴ Boksa z Karniewa uzyskał później od Janusza I zwolnienie od kar sądowych, z wyjątkiem książęcych.

⁶⁵ Potem Chełchy Kmiece i Chełchy Cibory w par. Karniewo. Zob. AHP, *Mazowsze*, mapa.

⁶⁶ Szwelice i Czarnostowo, wsie biskupstwa płockiego, potem w par. Szwelice.

⁶⁷ Byszewo, wieś biskupia, pozostała w par. Karniewo.

⁶⁸ Śmierdzi-grochy, potem Grochy Stara Wieś, dziś Grochy Stare. Weszły w skład par. Gzy.

⁶⁹ Młodzianowo, wieś nad rzeczką Orzyc, potem w par. Węgrzynowo; należała do Dąbrowów.

⁷⁰ Osiek, potem w par. Gołymin.

⁷¹ Łukowe, w XVI w. Łukowe–Łoś, dziś Łukowo; pozostała w par. Karniewo.

⁷² Zakrzewo, potem w par. Maków.

anno Domini millesimo trecentesimo septuagesimo sexto. Presentibus honorabilibus et discretis viris dominis Ciborio preposito, Mo[cz]slao decano, Jaszcone scholastico, Nicolao cancellario, Venceslao custode, Joanne cancellario, Nicolao archidiacono Dobrinensi, Petro officiali, Mieczyslao, Joanne, Alberto canonicis Plocensibus⁷³ et aliis quam pluribus fidedignis. Sigillum capituli Plocensi.

Uwagi. Dokument jest bezspornie autentyczny. Fundatorem kościoła był Stanisław podsędek ciechanowski (1376–1394), posiadacz Karniewa. W średniowieczu wieś o nazwie Karniewo tworzyły włość na obrzeżu dóbr pułtuskich biskupstwa płockiego⁷⁴; było to gniazdo rodu Dąbrowów liczącego się w ziemi ciechanowskiej i zakroczymskiej. Parafia ta została wyłączona z bardzo obszernej parafii pułtuskiej, następnie została z niej po części wydzielona parafia Szwelice i sąsiednie.

Dok. 170

Mikołaj mieszczanin rawski to nie Pieczętka, ale Pęczałka. Tak rekonstruuje ten przydomek autorzy *Słownika staropolskich nazw osobowych*⁷⁵. W liście świadków nietrafna identyfikacja Andrzeja Skrzyńskiego, marszałka dworu Siemowita IV⁷⁶, z Andrzejem z Korabiewic, marszałkiem dworu Siemowita III. Zapis *Swanthoslao dicto Sułycza succamerario Calissiensi* trzeba uznać za zniekształcony, zapewne było *Nicolao de Wołycza succamerario Calissiensi*.

Dok. 176

Miejsce wystawienia to Płoniawy, nie Płoniany. Zachowała się jeszcze trzecia kopia owego dokumentu z 1675 r., Płock, Archiwum Diecezjalne, Visitatio nr 268, k. 196–196v. Ma ona odmienną lekcję listy świadków: *Nicolao dicto Dłuzewski, Abrahe de Bandrok, Jacobo dicto Chiwski*. Może ona pomóc do pełniejszej identyfikacji osób związanych z wystawcą dokumentu, Junoszą z Zaborowa Małego, tj. Zaborówka w ziemi warszawskiej, który był podkomorzym zakroczymskim, ale został właśnie starostą generalnym Janusza I i miało to wpływ na jego pozycję w elicie władzy Mazowsza.

Dok. 177

W Tarnowie nad Wisłą w ziemi czerskiej nie było zamku; *castrum* tu oznacza mniejszy obiekt obronny, czyli fortecikę możnowładczą XIV w., jakich było na ówczesnym Mazowszu przynajmniej kilkanaście; po części zachowały się kopce, grodziska stożkowate. Andrzej Płocki to Andrzej, syn ówczesnego kasztelana płockiego z rodu Prawdziców.

Dok. 178

Nazwa *Ranczaye* oznacza Ręczaje, wówczas dużą lesistą włość w ziemi warszawskiej na północny wschód od Warszawy, należącą do Rogalów z Milanowa i Trzelatkowa, tj. Stanisława podkomorzego warszawskiego i jego potomków.

Dok. 179

Zachowała się druga kopia z 1675 r., Płock, Arch. Diecezjalne, wizytacje nr 268, k. 195–195v, z odmienną listą osad parafii: Płoniawy, Zblich, Gburowo, Wielodroz, Karvacz, Sąmtrząska, Rogowo, Chotkowo, Bobino, Łazy, Suche, Podosie, Zawadi, Krzyzewa, Jaciążek *nomine parochiae*. Pokrywa się ona dokładniej z zasięgiem parafii zrekonstruowanym na mapie Mazowsza drugiej połowy XVI w.⁷⁷ Ośrodkiem parafii już w XV w. było Podosie, rezydencja Podoskich h. Junosza.

⁷³ Prałaci i kanonicy kapituły płockiej, znani skądinąd.

⁷⁴ Stan osadnictwa w drugiej połowie XVI w. rekonstruuje AHP, *Mazowsze*, mapa (w skali 1:250 000).

⁷⁵ SSNO IV, s. 218.

⁷⁶ J. Bieniak, K. Pacuski, biogram Rzeszotki Andrzeja ze Skrzyńska, PSB, t. 34, s. 51–53.

⁷⁷ AHP, *Mazowsze*, mapa.

Dok. 180

Transumpt Janusza I nie budzi u mnie wątpliwości. Urząd protonotariusza w tym czasie jest prawdopodobny, bowiem poświadczony w kancelarii tegoż księcia niewiele później, w końcu XIV w. J. Grabowski wskazuje, że urząd ten został przejęty z kancelarii książąt śląskich, gdzie jest poświadczony znacznie wcześniej, już od XIII w.⁷⁸ Także dokument Konrada I z 1231 r. — CDMas., nr 307 zasługuje na lepszą ocenę, zawiera bowiem dane cenne i wiarygodne. Badała go ostatnio Marta Piber.

Dok. 182

Przewóz warszawski zapewne już w XIV w. działał w rejonie na północ od Starego Miasta Warszawy, mianowicie w rejonie późniejszego mostu i ul. Mostowej, stanowiącej przedłużenie ul. Długiej.

Dok. 184, przyp. 8

Nazwę Strachociecz można zidentyfikować z nazwą Strachocice w Sieradzkim, par. Miłkowiec.

Dok. 186

Sławomir z Krasnego i Krystyn z Drożdżyna należeli do Ślepowronów. Według A. Bonieckiego świadkiem na tym dokumencie był Piotr z Łempic⁷⁹.

Dok. 188

Zachowała się druga kopia z 1756 r., Płock, Arch. Diecezjalne, Wizytacje nr 267, k. 259v–260. Falisława, jednego z braci Piotra Gza z Żeromina można identyfikować z Falisławem synem Gza, softysem we wsi książęcej Wrona w ziemi zakroczymskiej od 1378 r. (zob. Dok. 203). W tym stanie rzeczy protoplastą owych Junoszków z Żeromina był Giez już w połowie XIV w., przydomek ten był używany dłużej i pozostawił trwały ślad – nazwę wsi parafialnej Gzy, zachowaną do dziś.

Dok. 190

W Zegrzu nad Narwią była w istocie fortalicja marszałka Sasina, a nie zamek, tj. większy obiekt obronny. Wśród świadków występują Piotrasz Ulap z Łępic w ziemi zakroczymskiej i Arnold z Łomn (Małych), tj. Łomianek w ziemi warszawskiej, zapewne dworzanie wybijający się w otoczeniu Janusza I.

Dok. 192

Nazwa wsi parafialnej brzmiała długo Koprzywnica, co jest ważne dla identyfikacji osady⁸⁰.

Dok. 193

Regest nietrafny, pominął podstawowe informacje identyfikacyjne: *nobili Nicolao Stephani dicto Wanszick de Jassona, clerico Pozn. dioc.* Jest to Mikołaj zwany Wężyk, syn Szczepana z Jasiońca i Ciechomic w ziemi gostyńńskiej, wieloletniego starosty płockiego, z rodu Wężyków. Mikołaj był później kanonikiem płockim i kustoszem wrocławskim⁸¹.

Dok. 195

W dokumencie biskupim brak informacji o fundatorze, który powinien zachować bardzo cenne prawo patronatu. Była to jeszcze własność książęca, dopiero w 1382 r. nadana Abrahamowi ze

⁷⁸ J. Grabowski, *Kancelarie*, s. 60–62.

⁷⁹ A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 15, s. 298.

⁸⁰ AHP, *Mazowsze*, mapa; K. Zierhoffer, *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*, s. 219.

⁸¹ K. Pacuski, *O rodzie Wężyków na Mazowszu w XIV–XV wieku*, w: *Venerabiles, nobiles et honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej*, red. A. Radziwiński, A. Supruniuk, J. Wroniszewski, Toruń 1997, s. 213 n.

Szczytna, zatem fundatorem był Siemowit III Trojdenowic, ewentualnie možny dzierzący czasowo te dobra, działający w imieniu księcia.

Dok. 196

Regest sformułowany wadliwie. Janusz I zezwala Nałęczom z Nowego Dworu: Dobrogostowi doktorowi dekretów, Niemierzy podstolemu [warszawskiemu] oraz niewymienionym synom zmarłego Abrahama podkomorzego czerskiego na pobór cła na Wiśle dla utrzymania ich fortalicji w Nowym Dworze oraz na połów ryb w Wiśle i Narwi w szerokim zakresie. Odnotowuje posiadanie przez nich cła na Narwi z nadania Siemowita III. Występujący wśród świadków Dobek Ciołek podstoli czerski należy do Ciołków z Rozniszewa w ziemi czerskiej.

Dok. 200

Położenie Rożana wg mojego odczytu z kopii 2 to nie ziemia ciechanowska, a warszawska: *in terra Varsch(ouiensi)*. Wójtostwo o 6 włókach wolnych, zatem duże i dochodowe utrzymało się tu długo.

Dok. 201

W dokumencie biskupim brak fundatora; był nim Paszek z Radzanowa, współpracownik Janusza I, odbiorca nadania z 1375 r. (Dok. 163).

Dok. 202

Regest zbyt szczupły. Siemowit III potwierdza przywileje kościoła płockiego, wystawione przez poprzedników, za wiedzą i wolą trzech synów: Janusza, Siemowita i Henryka. Tu ważny jest udział młodego Henryka w wykonywaniu władzy książęcej.

Dok. 203

Regest wadliwy. Janusz I nadaje Falisławowi Gzowicowi i jego żonie Wichnie za zasługi okazane księciu i jego żonie sołectwo we wsi Wrona, wykupione przez księcia od Junoszy, starosty generalnego. Falisław Gzowic wywodzi się z Junoszków z Żeromina–Gzów; został odnotowany w dokumencie erekcji kościoła tamże (Dok. 188). Jego żona Wichna musiała należeć do dworu księżnej Anny Danuty i zyskała jej znaczące wsparcie w tej sprawie. W istocie mamy tu do czynienia z nagrodą księżnej dla Wichny na zakończenie służby, świeżo po jej wyjściu za mąż, gdy jeszcze nie ma dzieci; dlatego zastrzeżono wyraźnie jej prawa dożywotnie w sołectwie w wypadku wcześniejszego zgonu męża, regulując sprawy spadkowe. Również Falisław jest tu traktowany jak zasłużony dworzanin książęcy, któremu należy się stosowna odprawa.

Dok. 204

Dokument niezbyt trafnie jest określony jako podejrzany. Nie nasuwa wątpliwości informacja o protonotariuszu, lista świadków oraz szczegółowa lista posiadaczy włości służewskiej. Dokument transumowany Konrada I z 28 IV 1245 r. to nie falsyfikat, lecz autentyk, tyle, że niezbyt dobrze odczytany. Tekst zrekonstruowany przez Kochanowskiego (CDMas., nr 433) jest wadliwy, znacznie poprawniejszy odkrył i wydał Józef Nowacki, *Nieznane dokumenty z XIII wieku*, „Nasza Przeszłość”, t. 4, s. 285. Drugi transumowany dokument Konrada I ma cechy falsyfikatu (CDMas., nr 407), zaczerpnął dane z wyolbrzymionej tradycji ustnej. Dokumentami tymi zajęła się szczegółowo Marta Piber⁸². Miejsce wystawienia dokumentu Janusza I, tj. *Yezowo, Jezewo*, zostało rozwiązane jako Jeżów, co budzi zastrzeżenia. Dzień wcześniej Janusz I był bezspornie w Warszawie, ponadto tak licznie stawili się posiadacze Służewa, a dokładniej mówiąc obszernej włości służewskiej, w której gospodarowali w niewielkich osadach w obrębie parafii Służew, zatem nie mogło to być daleko od Służewa i Warszawy. Z nazw zbliżonych do tego zapisu, nieznanego nam w oryginale i prawdopo-

⁸² M. Piber, *Służew średniowieczny*, Warszawa 2001, s. 113–151.

dobnie zniekształconego, w grę wchodzi zwłaszcza Jazdowo, stara rezydencja książęca w pobliżu ówczesnej Warszawy i Służewa; inne rozwiązania są zdecydowanie mniej prawdopodobne⁸³.

Dok. 206

Dokument podejrzany. Siemowit III wystawia go dla dóbr Łochów i Miednik w ziemi (tu dzielnicy) warszawskiej, nie współdziała jednak z synem Januszem I, któremu przekazał rządy w tej części Mazowsza. Zawiera on wysokie uprzywilejowanie, mianowicie stawkę po 4 groszy praskie z włóki kmiecej, jednakże nie tłumaczy się to wystarczająco. Dokument jest stereotypowy, brak uprzywilejowania łowieckiego, tak istotnego w tej lesistej części Pobuża, brak też informacji co do barci, bobrów. Miejsce wystawienia – Sochaczew oraz świadkowie wskazują na dzielnicę plocką wystawcy; te informacje mogły być przejęte z innego dokumentu. Wystawcy nietrafnie uznali Strachotę w liście świadków za podsędką w Sąchocinie w ziemi ciechanowskiej; tymczasem jest to podsędek sochaczewski, znany skądinąd. Nie było wówczas podsędków powiatowych, a jedynie ziemscy, którzy mieli zastępców działających w ich imieniu.

Dok. 208

Mieszczanin rawski to Pęczatka, a nie Pieczętka (zob. wyżej Dok. 170). Lista świadków jest zepsuta przez kopistę, należy ją precyzyjnie emendować, ograniczając się do dygnitarzy mazowieckich. Po biskupie i kustoszu plockim (faktycznie Świętosławie, a nie Andrzeju) zapewne kopista zamienił imiona, nie było bowiem odrębnego wojewody plockiego Jana poza Krystynem, wojewodą całego Mazowsza. Odczytując określnik *Cracouiensi* jako pierwotne *Cristino*, otrzymujemy: *Andrea custode Plocensi, Johanne pincerna, Cristino palatino Plocensibus et Swiatoslaow dapifero Wischegradensi*.

Dok. 209

Dotyczy Żmijewa na Zawkrzu, potem w pow. mławskim. Tak przyjęła A. Borkiewicz-Celińska, wydawczyni słownika plockiego⁸⁴.

Dok. 210

Informacje należy rozszerzyć. Arnold opat klasztoru św. Wojciecha benedyktynów na zamku plockim za zgodą arcybiskupa gnieźnieńskiego funduje kościół parafialny we wsi Wyszemierzyce (dziś Wyśmierzyce) nadając mu wieś Zakrzew oraz dziesięciny klasztorne z Borowego i Woli Dębnej, jeziora Przytoń i Wilcze, mostowe po 1 groszu oraz wolny połów ryb w rzece Pilicy. Inny reg.: J. Nowowiejski, *Płock*, wyd. II, Płock 1930, s. 551. Kopia — zachowana jedynie w tłumaczeniu polskim w niewielkim kopiariuszu dokumentów benedyktynów plockich z pierwszej połowy XVIII w. Płock, Archiwum Diecezjalne, rkps Łuby Szczepankowo, pt. *Erectio ecclesiae Wyszomirycensis* (wg mikrofilmu w BN; pisownia nieco zmodernizowana). Kopiariusz ten powstał po zniszczeniu klasztoru i archiwum klasztorne w Płocku przez wojska rosyjskie i szwedzkie w 1705 r., zestawił zachowane wówczas archiwalia, zapewne przechowane w Szczepankowie i paru innych ośrodkach parafii w dobrach benedyktynów plockich.

„W imię Świętej i nierozdzielnej Trójcy Amen. Ale iż wszystkich zchodzi pamięć przez następowanie czasów i jeżeliby pismami dowodnymi, albo obwarowaniem pieczęci nie były mocne utwierdzone, ztąd niechaj wiedzą wszyscy, tak terażniejsi, jako i potym będący, którzy tych rzeczy wiadomość będą mieli, iż po dopuszczeniu fundowania kościoła przez wielebnego ojca i pana księdza Jana z Bożej łaski kościoła gnieźnieńskiego arcybiskupa, w naszej wsi Wyszomierzyce rzeczzonej.

My tedy Arnoldus z Boskiego przejrzenia opat plocki kościoła ś. Wojciecha zakonu ś. Benedykta, iż my rozmyślonymi umysłami z naszą dobrą radą ze wszystkim konwentem chwalebni[i]e to rozważywszy i ostawiwszy, do przerzeczonego kościoła w Wyszemirzycach przydajemy jemu pożytki i do-

⁸³ Por. J. Grabowski, *Kancelarie*, s. 63.

⁸⁴ SHGWP, s. 351.

chody z naszego stołu tegoż opactwa osobliwie niżej opisane. Wiecznymi czasy ku trzymaniu naprzód darujemy wieś rzeczoną Zakrzew ze wszystkimi prawami, z rolami oranymi i nieoranymi, z olszynami, lasami, łąkami i inszymi rzeczami, które przynależą do przerzeczonej wsi⁸⁵. Dajemy też przerzeczonemu kościołowi i posięźnikowi [posiadacz] dwie dziesięciny po wsiach tak nazwanych Borowe i Dębna Wola zupełnie po kmieciach i pługach naszego dworu, gdziekolwiek będą robić i orać⁸⁶. Wydzielamy też cztery działki pograniczne od granic Pańskich Królewskich⁸⁷, które zowią Pilica rzekie [!] też i z łąkami, także cza [cła] albo moczowego [mostowego] pieniądź albo grosz⁸⁸.

W której zaiste rzece posięźnik albo rzączca [rządca] tego kościoła może mieć dwóch rybitwów od granic do granic z obu stron towić i jezioro które zowią Przytoni. Nadto z naszego łowu ryb z naszego stołu dziesiątą rybę. Darujemy też jezioro, które zowią Wilcze i używania młyna, który zowią Osuchowski; w rzeczach wyżej mianowanych nic dla nas nie zostawując, ze wszystkimi prawami mieć posięźną i trzymać. Dano w Płocku, naszymi pieczęciami i naszego konwentu przyciśnionymi na świadectwo tej rzeczy przyłożonymi Roku Pańskiego 1378. Arnoldus opat płocki, Joannes prior ze wszystkim konwentem”.

Dok. 210A — uzupełnienie

Skierniewice, 9 listopada 1378

Jan [Suchywilk] arcybiskup gnieźnieński eryguje parafię w Wyśmierzycach i nadaje jej dziesięciny z 7 wsi.

Or. nieznan.

Reg.: Płock, Arch. Diecezjalne, Wizytacja diecezji 1593 r., Registr dokumentów opactwa św. Wojciecha, nr 10.

Privilegium seu erectio Joannis archiepiscopi Gnesn., qui ad intercessionem Arnoldi abbatis Ploc. ecclesiam parochialem in Wyszemierzycze⁸⁹, villa abbatiae eiusdem fundavit et decimas in villis Redlino⁹⁰, Paprotna⁹¹, Grzmiąca⁹², Koszutowo⁹³, Bleszno⁹⁴, Kostrzyno⁹⁵, et in eadem Wyszemierzycze eidem ecclesiae dotavit et abbatiae Plocensi ascripsit, cui sigillum suum appendi fecit. Datum in Skierniewicze 9 die mensis Novembris 1378.

⁸⁵ Wieś Zakrzew wcześniej ani później nie jest znana. Zapewne wioska plebańska została następnie objęta lokacją miasteczka Wyszemierzycze, a pleban otrzymał po nowym rozmiarzeniu włóki wydzielone w różnych polach miasteczka. W pierwszej ćwierci XVI w. pleban miał tu co najmniej 6 włók kmiecych, a łącznie ponad 10 włók, łącznie ze swoim folwarkiem. Zob. *Liber beneficiorum Łaskiego*, t. I, s. 664–666.

⁸⁶ Borowe i Wola Dębna (dziś Dębnowola), wieś klasztorne na lewym brzegu Pilicy w kluczu przybyszewskim. W pierwszej ćwierci XVI w. pleban miał dziesięcinę kmiecią z klasztornego Darnowa (dziś Dziarnów) oraz dziesięciny folwarczne z Borowa i Przybyszewic.

⁸⁷ Granica Korony i książęcego Mazowsza wzdłuż południowej granicy dóbr Wyśmierzycze z dobrami szlacheckimi Paprotna i Bleszno, zaliczanymi do pow. radomskiego woj. sandomierskiego, zrekonstruowana na mapach dla drugiej połowy XVI w. (AHP, *Mazowsze*, AHP, *Województwo Sandomierskie*).

⁸⁸ Poświadczona tu komora celna przy przeprawie przez Pilicę, wraz z mostem, działała jedynie w średniowieczu na dawnym trakcie (w znanym 1398 r.) z Krakowa i ośrodków woj. sandomierskiego na Przybyszew–Goszczyn–Grodziec (Grójec)–Warszawę z odgałęzieniem Przybyszew–Warka–Czersk. Dzięki temu przeprowadzono tu lokację miasteczka. Jednak już w opisie dochodów plebana w pierwszej ćwierci XVI w. nie ma informacji o dochodach z mostowego. O zaniku tej przeprawy przesądziła lokacja miasta Białobrzegi (1540 r.) na innej przeprawie przez Pilicę, która utrwaliła zmieniony przebieg dróg. Por. przebieg dróg w rekonstrukcji H. Rutkowskiego (AHP, *Mazowsze*, AHP, *Województwo Sandomierskie*).

⁸⁹ Wyszemierzycze, dziś Wyśmierzycze na prawym brzegu Pilicy. Potem miasteczko benedyktynów płockich w ziemi czerskiej. Opis parafii z pierwszej ćwierci XVI w. zob. *Liber Beneficiorum Łaskiego*, t. I, s. 664–666.

⁹⁰ Potem Radlin, dziś Redlin.

⁹¹ Dziś Paprotno; wieś leżała już w woj. sandomierskim.

⁹² Grzmiąca, w dawnej ziemi rawskiej.

⁹³ Kożuchowo, dziś Kożuchów.

⁹⁴ Bleszno, woj. sandomierskie, par. Wyśmierzycze.

⁹⁵ Potem Kostrzyn, woj. sandomierskie, par. Klwów.

Dok. 213A — uzupełnienie

B. m., 1378

Mikołaj [z Kórnika] biskup poznański potwierdza kościołowi parafialnemu w Brzozowie⁹⁶ uzupełnienie uposażenia plebańskiego o nieokreślone role.

Wzm.: Knapiński, „Notaty do dziejów archidiecezji warszawskiej, par. Brzozów”; maszynopis powielony w Oddziale Dokumentacji Zabytków w Warszawie.

Dok. 214

Suszyce, posiadłość podkomorzego leżała w ziemi dobrzyńskiej, par. Szpetal, na prawym brzegu Wisły. Wrociszewo zaginęło lub zmieniło nazwę; może to późniejsze Szczawno w par. Skrwilno.

Dok. 215

Dokument dotyczy młyna książęcego zwanego potem Golanka na rzeczce Śmielnicy w ziemi gostynińskiej pod Gąbinem⁹⁷. Rzeczka ta zmieniła nazwę na Golanka, dziś Golonka; dopływ Jez. Zdwojskiego.

Dok. 216

Data rozwiązana błędnie. Na prawidłową datę 23 IX 1379 wskazała już S. M. Szacherska, ZDm.Pl., nr 45, Uwagi. Regest zbyt skrótowy. Siemowit III wyznacza przysłą dzielnicę Janusza I, po swej śmierci albo rezygnacji, zarazem określa uprawnienia najmłodszego syna Henryka do równego udziału w spadku wraz z braćmi, gdyby zrezygnował ze stanu duchownego. Dokument ten jest częścią umowy dotyczącej podziału księstwa, zatwierdzonej na wspólnym zjeździe książąt i dygnitarzy Mazowsza w Płocku, w ośrodku władztwa Siemowita III Trojdenowica.

Dok. 218

Regest zbyt skrótowy. Dobiesław biskup płocki funduje kościół w Słupi w dobrach biskupstwa, nadaje mu dziesięcinę ze wsi parafialnej oraz określa okręg parafii wliczając wsie.

Dok. 219

Dokument jest falsyfikatem, sporządzonym krótko przed czerwcem 1467 r. Został przypisany Siemowitowi III Starszemu, tj. po wydzieleniu dzielnic synom. Lista świadków poza podkanclerzym Marcinem nie odpowiada jednak otoczeniu Siemowita III, należy na ogół już do XV w. (starosta łomżyński to urząd po 1400 r., podobnie Sławiec z Boglewic, kasztelan czerski 1401–1431, tu rzekomo działający z ramienia księcia Siemowita). Opis granic dóbr benedyktynów zachowuje jednak wartość, jest zgodny z danymi XV w. Rzeczka Śmielnik to prawy dopływ Ruża uchodzący poniżej Kleczkowa, w XV w. oddzielał wsie szlacheckie Radgoszcz i Żyznowo od Dębowa benedyktynów. Ruż to lewy dopływ Narwi, tu mylnie identyfikowany z rzeczką Łomżycą. Bdziążek, potem Bdziążek to ciek ograniczający dobra Szczepankowo od północnego zachodu, od dóbr szlacheckich Łuby i Korytki⁹⁸. Granice te były zapewne aktualne już w XIV w.

Dok. 220

Reg.: *Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich*, t. I, nr 201.

⁹⁶ Brzozów w ziemi gostynińskiej. O tej parafii zob. J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 511.

⁹⁷ AHP, *Mazowsze*, mapa oraz indeks, s. 167.

⁹⁸ AHP, *Mazowsze*, mapa; mapy szczegółowe XIX i XX w. tego obszaru, w tym mapa 1:100 000 WIG. ADP, Zakony 22, rkps Łuby Szczepankowo, nlb.; wg mikrofilmu w BN.

Dok. 222

Nie jest wcale pewne, że list ten odnosi się do Siemowita III Trojdenowica. Dane dotyczące datacji są bardzo skąpe. Janusz Grabowski sądzi, że odnosi się on do Siemowita IV w ostatnich latach rządów, kiedy używał on określenia *dux Senior Mazovie*. Analiza porównawcza pisma nie wskazuje, aby wyszło ono z kancelarii Siemowita III⁹⁹.

Dok. 224

Dokument Janusza I wystawiony dla brata, Siemowita IV, określający jego dział księstwa. Przechowywany w archiwum książęcym w Płocku, trafił następnie do archiwum katedralnego w Płocku. Siennica została zidentyfikowana błędnie; tu idzie o prawy dopływ Narwi uchodzący pod Piątnicą naprzeciw Łomży, który już w XIV w. rozgraniczał ziemię wiską w posiadaniu Bolesława Wańkowica i następnie króla Kazimierza Wielkiego od kasztelanii nowogrodzkiej (późniejszej ziemi łomżyńskiej) przejętej w spadku po stryju Siemowicie II wiskim przez Trojdenowiców. Ówczesna ziemia wiska wraz z Goniądzem i terytorium na północ od Narwi i biegu Sprząśli (Supraśli) musiała być terytorialnym odpowiednikiem obszernej ziemi łomżyńskiej, znanej dokładnie od XV w., zrekonstruowanej na mapie Mazowska drugiej połowy XVI w.¹⁰⁰ mapa oraz komentarz, s. 60 (ziemia łomżyńska liczyła 4209 km²). Bieg Narwi poniżej Suraza po ujście Siennicy oraz bieg Siennicy aż do jej źródeł stał się podstawą rozgraniczenia dotychczasowej obszernej, ale niemal bezludnej kasztelanii wiskiej po śmierci Siemowita II w 1345 r. na dwa równorzędne działy, zgodnie z polskim prawem (obyczajem) spadkowym. Wskazały na to ustalenia Henryka Rutkowskiego, akceptowane przez Jerzego Wiśniewskiego oraz przeze mnie¹⁰¹.

Dok. 225

Niezidentyfikowane Lasnyki to Łażniki, wieś arcybiskupia w dobrach łowickich w ziemi łączyckiej, par. Zduny.

Dok. 226

Mój odczyt listy osad par. Wierzbick jest częściowo odmienny: *Wierzbiczko, Rzuchowo, Zbranie, Czirmno, Ruda, Suradoua tria, Piaszeczno, Czarne, Szuszewo, Szczepanki, Slewo (Glewo?), et Głodowo*. Większość z nich nie budzi wątpliwości, została zlokalizowana poprawnie. *Czirmno* to Czermno, znane później w par. Skępe. *Slewo* to Szlewo, drobna osada pomiędzy Suszewem a Głodowem na mapie z 1935 r.¹⁰², tj. dzisiejsze Ślewo, część wsi Czarskie Rumunki¹⁰³. Wprawdzie jest znane dopiero z XX w., ale nazwa zapewne przechowała się jako nazwa obiektu topograficznego lub przysiółka.

Dok. 227

W tekście należy emendować [*suc*]camerario de Gostin[*in*]. Nie objaśniona Otoczna to obiekt topograficzny na północ od Zielunia, mianowicie zakole — starorzecze Wkry, gdzie granica odchodzi od rzeki. Zlokalizowała tę nazwę Elżbieta Kowalczyk w swoich badaniach terenowych pogranicza prusko-mazowieckiego¹⁰⁴.

Dok. 228

Niezidentyfikowany młyn Rysów na rzece Skrwie stał w Biskupicach przy ujściu do Wisły, jest znany w 1383 r.¹⁰⁵

⁹⁹ J. Grabowski, *Kancelarie*, s. 69–70.

¹⁰⁰ AHP, *MazowszeD*

¹⁰¹ H. Rutkowski referował je na zebraniu w Instytucie Historii PAN w Warszawie z udziałem Jerzego Wiśniewskiego. Zob. też K. Pacuski, *Ziemia gostynińska*, s. 116, 122.

¹⁰² Mapa 1:100 000 WIG z 1935 r.

¹⁰³ *Wykaz urzędowych nazw miejscowości Polski*, t. 3.

¹⁰⁴ E. Kowalczyk, *O pożytkach płynących z interdyscyplinarności badań mediewistycznych*, *Kwart. Hist.* 108, 2001, nr 1, s. 74–75.

¹⁰⁵ *ZDm.Pł.*, nr 52.

Dok. 231

Przywilej na sołectwo w Boguszynie pod Czerwińskiem został wystawiony w 1379 r., jak wynika z zapisu źródłowego. Nie jest jednak pewne, czy wystawił go ówczesny biskup płocki Dobiesław, czy też poprzedni właściciel wsi. Boguszyn należał bowiem do Sieciecha z synami, z rodu Toporczyków i został zamieniony na wieś biskupstwa płockiego Łęki w ziemi łączyckiej, zapewne w 1380 r., przed 20 maja (NKDMaz. III, nr 242).

Dok. 233

Dokument jest tu publikowany nietrafnie, pod błędną datą 2 I 1380 r. W istocie dotyczy nie Siemowita III, jak można by sądzić, lecz Siemowita IV i pochodzi z 2 stycznia 1390 r. Wskazuje na to precyzyjnie data dzienna, niezgodna z datą 1380 r., lecz w pełni odpowiadająca dacie 1390 r. (kopista przeoczył jedną cyfrę X), a zarazem zgodna z listą świadków, w której występuje Sasin, kasztelan wyszogrodzki od 1388 r. do 1396 r., wcześniej marszałek dworu Janusza I, oraz inne osoby z tego czasu¹⁰⁶. Wojciech z Krajkowa to pisarz kancelarii Siemowita IV, dobrze znany¹⁰⁷. Za taką datacją owego dokumentu wypowiedział się też Janusz Grabowski¹⁰⁸. Transumowany dokument Bolesława Konradowica z 1245 r. (CDMaz. nr 450) to falsyfikat, a nie autentyk, należy to zaznaczyć.

Dok. 235A — uzupełnienie

Zakroczym, 16 marca 1380

Janusz I nadaje szl. Wielisławowi wójtostwo w Suchodole [w ziemi zakroczymskiej] wraz z 4 włókami wolnymi.

Wzm.: AGAD, Zakroczymska grodzka 5, k. 3v–4v; wpis w 1542 r. opatrzony datą 1380 r.

Privilegium ducis Joannis Visnensi, Varschoviensi, Zacroczimensi, domini et principis Cziechoniensi, datum in Zacroczim feria sexta ante Domine ne longe, nobili Velislao¹⁰⁹ serviens, super quatuor mansos liberos, terciam tabernam liberam et tercium denarium de qualibet re iudicata in scultecia Suchodol.

W lustracji dóbr królewskich 1565 r. odnotowano jedynie wójtostwo o 4 włókach za prawem starym, dzierzył je Marcin Falibowski na podstawie przywileju króla Zygmunta Starego z 1545 r.¹¹⁰ Cała wieś miała wówczas łącznie 20 włók, wójtostwo było zatem wyjątkowo duże i cenne już dla odbiorcy nadania.

Dok. 236

Zabrakło podstawowej informacji, że dokument został już opublikowany w pełnym tekście przez zasłużoną wydawczynię dokumentów płockich Stellę Marię Szacherską, tyle że pod nietrafnie rozwiązaną datą 17 IV 1379¹¹¹.

Dok. 238

Wypis z tego dokumentu zachował się szczęśliwie w notatach Kazimierza Tymienieckiego w Poznaniu: Archiwum PTPN, Notaty, nr 426. Na podstawie moich niepełnych notatek (ekscerpty) cytuję:

Nos Semovitus Dei gracia dux totius Mazovie — — consideratis — — serviciis nobilium virorum Zavissii, Ratiborii, filiastrorumque ipsorum — — villam ipsorum Plona nuncupatam — — in ius

¹⁰⁶ Tak sądzi też J. Grabowski, *Kancelarie*, s. 64–65.

¹⁰⁷ A. Supruniuk, *Otoczenie*, nr 219.

¹⁰⁸ J. Grabowski, *Kancelarie*, s. 64–65.

¹⁰⁹ Zapewne Wielisław, rządcą zakroczymski Janusza I w 1398 r. (KDMaz., nr 132), prawdopodobnie identyczny z Wielisławem, protoplastą Lubiczów z Koziczyna w ziemi ciechanowskiej.

¹¹⁰ *Lustracja woj. mazowieckiego 1565*, cz. I, s. 154, 183.

¹¹¹ ZDm.Pł., nr 44.

theut. — — per ...[brak cyfry, zapewne stawka zwykła 12 groszy praskich czynszu książęcego] gr. Prag. ad diem sancti Martini — —. Actum et datum in Ploczsk in die sancti Marci Ewangeliste sub Anno Domini MCCCLXXX presentibus hiis testibus Gothardo iudice Plocensi, Stephano capitaneo nostro subcamerarioque Gostinensi et aliis quam plurimis fidedignis. Dołączona notatka uzupełniająca: Acta sunt in Gorra, feria 5 post octavas Corporis Christi sub eodem anno (1440). Dokument został zatem wpisany do akt [wojewody plockiego] w Górze w ziemi plockiej 16 VI 1440 r. Bezspornie zachował się w tzw. Zawkrzeńskich dissolutach z 1440 r. wg kolejnej informacji opublikowanej przez Kazimierza Tymienieckiego, *Sądownictwo*, s. 112, przyp. 1 — Zawskrz. dissol[uta] 1440 (Płona, r. 1380)¹¹². Cytuje on fragment tego dokumentu: *damus eciam nobilibus antefactis — — ville preconcepte omnes causa tam magnas, quam parvas, criminales et civiles iudicare, carceres et patibula erigere, omnes excessus et delicta punire, licet vindicta sanguinis mutilacionem membri, aut ultimum supplicium deposcat*¹¹³.

Wydawcy nietrafnie zatem określili ten dokument jako pochodzący z dawnych ksiąg ziemskich rawskich relacji, myląc Rawę i Zawkrze. Nietrafnie również przypisali go na tej podstawie Siemowitowi IV, władającemu wówczas ziemią rawską, zamiast Siemowitowi III władającemu dzielnicą plocką.

Dok. 239

Niezidentyfikowane Mojkowo to dzisiejsze Majki. Była to własność Boleściców w dawnym pow. bielskim, par. Stupia¹¹⁴. Dokument został wystawiony w Wyszogrodzie i dlatego należy go przypisać Siemowitowi III Trojdenowicowi, który władał dzielnicą plocką wraz z Wyszogrodem, a nie Siemowitowi IV, który otrzymał dzielnicę plocką bez Wyszogrodu. Rok 1379 nie wchodzi jednak w grę z uwagi na datę dzienną. Środa 2 maja wypadła w 1380 r. i tę datę należy ostatecznie przyjąć jako prawidłową. Bolesta z Mojkowa, starosta wyszogrodzki Siemowita III potem pisał się z Kuchar pod Zakroczymiem, był protoplastą Kucharskich h. Bolesta (mylnie h. Godziemba). Został on starostą generalnym Janusza I, który docenił jego umiejętności gospodarowania dobrami książęcymi i zatrudniał go na urzędzie starosty generalnego długo, od 1386 r. aż do 1398 r. Bolesta był później sędzią wyszogrodzkim i zakroczymskim 1410–1416. Dokument niniejszy oświetla początek jego kariery.

Dok. 239A — uzupełnienie

Sochaczew [16 maja 1380]

Mikołaj sędzia rawski i sochaczewski oraz Strachota podsędek sochaczewski w obecności Siemowita III, w sporze o granice wsi Kozłowa biskupstwa poznańskiego z Zakrzewem rycerza Wojciecha, przysądżają granice Mikołajowi biskupowi poznańskiemu.

Wyd.: KDWlkp. III, nr 1900, wg kopii pod zmyloną datą 25 V 1390, co wydawca sprostował trafnie na 1380 r. (KDWlkp. IV, s. 333). Wymienieni świadkowie należą do otoczenia Siemowita III Trojdenowica.

Dok. 242

Niezidentyfikowana tu wieś Łęki leżała w ziemi łeczyckiej, w pow. orłowskim nad rzeką Ochnią; później była wsią parafialną. Biskup przeprowadził zamianę tej wsi z Sieciechem z rodu Toporczyków, uzyskując powiększenie czerwińskiego klucza dóbr biskupich o wieś Boguszyn. Dla uzyskania uprzywilejowania analogicznego do innych starych dóbr biskupich musiał jednak zrezygnować ze znacznych dochodów dziesięcinnych z aż trzech wsi książęcych, co jest przejawem ówczesnego konfliktu o dziesięciny między władzą książęcą a biskupstwem plockim.

¹¹² K. Tymieniecki, *Sądownictwo w sprawach kmięcych a ustalanie się stanów na Mazowszu pod koniec wieków średnich*, Poznań 1922, s. 112, 113.

¹¹³ *Sądownictwo*, s. 116 n., przyp. 1 s. 117.

¹¹⁴ SHGWP, s. 181–182, z błędną datą 1390 r.

Dok. 243

Nazwa *Juneczsko* to wcale nie Janowiec na pograniczu pruskim, zasiedlanym raczej później, ale Uniecko, dziś Unieck, stara wieś parafialna na północ od Raciąża. W pobliżu leżą osady o nazwie Szczepkowo¹¹⁵. Dobrogoszcz to późniejszy i dzisiejszy Goszczk, 5 km na zachód od Uniecka. Boruta z Uniecka jest znany jeszcze w 1407 r.¹¹⁶ Nazwa Iuniecko jest znana także z innych przekazów XV w. Cenny również jest tu przekaz o plebanie kościoła parafialnego św. Marcina pod Płockiem. Kościół ten stał przy drodze z Płocka do Trzepowa, został ostatecznie rozebrany w 1798 r. Jego dzieje opisał ks. W. Mąkowski¹¹⁷. Błędnie objaśniono Osiek jako Paski pod Sochaczewem. Idzie o Osiek koło Raciąża; w 1408 r. jest tu znany Mikołaj h. Bolesta¹¹⁸, zapewne identyczny z tymże Mikołajem.

Dok. 244

Dokument zawiera skład kapituły płockiej, wystawiono go zatem podczas obrad tej kapituły, ok. 20 maja. Już 22 maja nie było pełnego składu owej kapituły¹¹⁹. Niezidentyfikowane Stropkowo następnie zaginęło, była to jednak wieś koło Chudzyna, jak wskazuje zapis. Nie można jej identyfikować ze Stropuchowem (dziś Stropkowem) w par. Jezewo¹²⁰.

Dok. 247

Jest to dokument podejrzany. Na obszarze tym władał Janusz I, powinien być przynajmniej jego konsens do dokumentu ojca. Obie osady leżały w ówczesnym powiecie kamienieckim; Popowo na prawym brzegu Bugu, Kuligowo — na lewym brzegu rzeki¹²¹. W dokumencie brak lokalizacji obu osad. Obie leżały na skraju kompleksów leśnych, ale nie otrzymały jakiegokolwiek immunitetu łowieckiego, brak też wzmianki o barciach leśnych. Dokument jest stereotypowy, analogiczny do dokumentów wystawianych przez Siemowita III dla dóbr w ziemi płockiej. Jednak świadkowie są autentyczni, wysokość czynszu książęcego — 8 groszy praskich — do przyjęcia na tym obszarze, wreszcie powiązanie Popowa z Kuligowem odnajdujemy w późniejszych źródłach w latach 1471–1517¹²², zatem jest ono do przyjęcia i w czasach Siemowita III Trojdenowica. Jeśli jest to falsyfikat, to jednak oparty na dokumencie autentycznym dla innej osady, dość zgodny z realiami, a jego lista świadków ma wartość źródłową.

Dok. 248

Na podstawie wzmianki o konsekracji biskupiej dokument trzeba datować na 9 IX 1380 r. Cenny jest opis procedury ustanowienia nowej parafii przy braku sprzeciwu zainteresowanych plebanów. *Clanbowo* to oczywiście Klembów 15 km na południowy wschód od Barcic, ośrodek parafii zapewne od połowy XIV w.; jest to pierwsze potwierdzenie istnienia tej parafii. Barcice były włością norbertanek, w XVI w. należały do nich 4 osady¹²³, potem jeszcze więcej. *Plody* to późniejsze Płody, dziś Płudy na północ od Barcic. *Sonina* to odczyt wątpliwy; ks. Mąkowski czytał Somna¹²⁴. Był to prawy dopływ Bugu uchodzący w Barcicach, płynący przez Somiankę, zatem wieś owa otrzymała nazwę od zdrobniałej nazwy rzeki. Rzeczka ta, jeszcze w XIV w. Somna, już w XV w. była nazywana w źródle Słomianką, co świadczy o przekręcaniu nazwy, która potem zanikła¹²⁵. Opublikowana tu lista świad-

¹¹⁵ AHP, *Mazowsze*, mapa oraz indeks. Nietrafnie nazwę Junieczsko związał natomiast z Juńcem (dziś Joniec) K. Zierhofer, *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*, Wrocław 1957, s. 202. Pokazuje to trudności identyfikacji.

¹¹⁶ SHGWP, s. 316 (tu nie zostały wyzyskane informacje z XIV w.).

¹¹⁷ Zob. A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, wyd. 2, s. 604–606.

¹¹⁸ SHGWP, s. 221.

¹¹⁹ Zob. nr 243.

¹²⁰ Tak mylnie SHGWP, s. 288.

¹²¹ AHP, *Mazowsze*, mapa.

¹²² Kartoteka SHGM w Pracowni Atlasu IH PAN.

¹²³ AHP, *Mazowsze*, mapa.

¹²⁴ AD Płock, rkps Kodeks dyplomatyczny norbertanek, s. 50.

¹²⁵ Kartoteka SHGM (wody); por. *Hydronimia Wisły*, pod red. P. Zwolińskiego, t. I, Wrocław 1965, nr 411.

ków jest niepełna, opuszczony został kanonik Markward. Cytuję odpowiedni fragment: *Mscislao, Petro, Marquardo, Wanczeslao, Iohanne, Alberto canonicis Plocensibus*¹²⁶.

Dok. 249

Nie zidentyfikowane Cenikowo to zdeformowana przez kopistę nazwa Craikowo, tj. Krajkowo, potem własność Krajkowskich h. Zagroba. Odnotowany tu Włost z Krajkowa występuje jeszcze w 1389 r.¹²⁷

Dok. 250

Nie zidentyfikowana nazwa Belny to Bieliny, wieś płacąca później dziesięcinę kościołowi w Mszczonowie¹²⁸.

Dok. 252

Nazwę jeziora książecego pod Gostyninem *Vale* trzeba zrekonstruować jako Bale, tj. Jez. Białe, nad którym leżała osada tej nazwy¹²⁹. *Brimin* to zapewne Przymotno, duże jezioro, notowane w lustracjach dóbr królewskich, położone na północ od wsi Wrząca. *Choyne* to późniejsze Chojenki, wzmiankowane w lustracjach¹³⁰. W liście świadków *Pietrasz de Mislacouo* to Pietrasz z Mysłkowa (potem i dziś Mysłkowa) w dawnym pow. płońskim, par. Baboszewo, zatem w dzielnicy płockiej Siemowita III Trojdenowica¹³¹. Był on zapewne jednym z potomków Tomasza, kasztelana nasielskiego w 1297 r., odbiorcy przywileju na Mysłkowo¹³². Wprawdzie Mysłkowo należało w XVI w. do drobnej szlachty, ale jeszcze w pierwszej połowie XV w. były tu działły szlachty mającej kmieci, co daje obraz stosunków wcześniejszych¹³³.

Dok. 255

Nazwa Pętki określała 4 osady graniczące z wsią Rogowo norbertanek płockich, było tu wiele (ok. 36) działów szlacheckich. Idzie tu zatem bezspornie o 4 wsie poświadczone w ziemi wyszogrodzkiej w XV w., mianowicie o Słupcę, (znana od 1408 r.), Głazewo (od ok. 1420 r.), Nadolki (od 1451 r.), oraz Boczkowo *vel* Boczki (1429–1459, potem zaginione). Klemens otwierający listę posiadaczy Pętek w 1380 r. to Klemens ze Słupcy w 1408 r. Od Boczka poświadczonego w środku listy wywodzi się nazwa Boczkowa. Nazwa ogólna Pętki zaginęła już w ciągu XV w.¹³⁴ Jest to cenny przykład przemian osadniczych, w tym nazewniczych, na Mazowszu doby późnego średniowiecza. Wymieniony w liście świadków *Jaszczołd/Jaszczołt de Grzathkowo* powinien należeć do miejscowego rycerstwa ziemi wyszogrodzkiej, zatem idzie tu o *Grothkowo*, tj. Grodkowo, dziś Gródkowo, 4–5 km od Wyszogrodu. *Jaszczołd* mógł być protoplastą znanych nam w XV w. Łosiów z Grodkowa h. Dąbrowa¹³⁵.

Dok. 258

W wypisach ks. Mąkowskiego zachowała się pod datą roczną 1380 r. informacja uzupełniająca: wieś Gołądkowo z młynem na rzeczce Winnicy¹³⁶. Wójtostwo zostało tu zatem niezłe uposażo-

¹²⁶ AD Płock, Episcopalia 32; Bibl. Czart., Teki Naruszewicza 9, nr 91.

¹²⁷ SHGWP, s. 148.

¹²⁸ Zob. J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 526, przyp. 9.

¹²⁹ AHP, *Mazowsze*, mapa.

¹³⁰ *Lustracje woj. rawskiego XVI i XVII w.*, wyd. Z. Kędzierska, Warszawa 1959, s. 94–95, Wrocław 1965, s. 214.

¹³¹ Nie odnotowała tej możliwości identyfikacji A. Borkiewicz–Celińska, SHGWP, s. 205–206.

¹³² NKDMaz. II, nr 100.

¹³³ *Źródła dziejowe*, t. XVI, s. 110; SHGWP, s. 205–206.

¹³⁴ Zob. *Słownik historyczno-geograficzny ziemi wyszogrodzkiej w średniowieczu*, oprac. A. Wolff i A. Borkiewicz–Celińska, Wrocław 1971 (dalej: SHGWysz.), odpowiednie hasła.

¹³⁵ *Ibid.*, s. 21–22.

¹³⁶ Pracownia Atlasu IH PAN: rękopiśmienne wypisy ks. Władysława Mąkowskiego, przedwojennego kierownika Archiwum Diec. Płockiego, do hydrografii Mazowsza, oparte na jego kwerendzie źródłowej.

ne. W XV w. z tegoż Goładkowa, czyli z posiadanego tu wójtostwa we wsi biskupiej, pisali się kolejni moiżni z rodu Junoszoów działający w służbie książecej, mieli tu zatem swą rezydencję, którą dziedziczyli.

Dok. 259

Przywilej Janusza I dla Boksy z Karniewa został tu umieszczony nietrafnie pod zmyloną datą 8 I 1381. W istocie wystawiony został najwcześniej kilka lat później. Na początku 1381 r. Janusz I nie był jeszcze księciem czerskim i wyszogrodzkim, zatem nie odpowiada dacie tytułatura książecea. Nie odpowiadają jej również świadkowie. Chorąży czerski Nadbor jest znany 1384–1394, jeszcze nie pełnił tego urzędu w 1383 r. Bolesta starosta generalny Janusza I jest znany od 1386 r., urząd ten objął zapewne ok. 28 VIII 1385 r. Zapis końcowy: *per manus domini nostri cancellarii* jest wadliwy; trzeba go zrekonstruować jako *per manus Dominici nostri cancellarii*¹³⁷. Dominik kanclerz Janusza I jest znany w latach 1387–1393. W rezultacie datę tego dokumentu można określić na rok 1387, przyjmując pomyłkę *primo* zamiast prawidłowego *septimo*. Ostrożniej datę tę można widzieć w ramach chronologicznych 1386–1394. Nadbor nie pełnił już urzędu chorążego czerskiego w 1395 r., zapewne zmarł. Pisał się on wcześniej w otoczeniu Janusza I (bez urzędu, zatem wybijający się dworzanin) z Chamska i Niechłanina na Zawkrzu, należał do możnowładztwa Boleściców. Jego synami powinni być Nadbor chorąży ciechanowski i Pomścibor, m.in. długoletni rządcą liwski. Odbiorca przywileju, Boksa z Karniewa koło Makowa jest znany z dokumentu erekcji par. Karniewo w 1376 r., należał do rodu Dąbrowów.

Dok. 261

Zachował się pełniejszy regest owego dokumentu w przedwojennym inwentarzu oryginalnym Adama Wolffa dokumentów Biblioteki Ordynacji Krasieńskich¹³⁸. Na tej podstawie regest trzeba rozwinąć:

Dobiesław biskup plocki ponawia ekskomunikę rzuconą na dziedziców i kmieci z Tłubic, Żukowa, Cieśli i Koziębród z powodu nieoddawania dziesięcin. Kieruje ją do plebanów: Bielska, Słupi, Łęgu, Drobina, Koziębród, Raciąża, a także do wikariuszy katedry plockiej, kolegiaty św. Michała oraz plebana św. Bartłomieja w Plocku.

Dok. 262

Słubice w ziemi gostynieńskiej były gniazdem szlachty h. Prus. Lista świadków dokumentu Szczepana z Jasięca, starosty generalnego dzielnicy plockiej Siemowita III Trojdenowica, jest zdefektowana. Nie było wcale Świętosława wojewody plockiego, był natomiast Świętosław kustosz plocki, niższy hierarchicznie od Dobrogosta dziekana krakowskiego, po którym został odnotowany¹³⁹. Rekonstruując zatem ten fragment listy: *Swentoslao [custode] Plocensi, Vincencio Poznaniensi palatino, Sassinone vicevenatore Plocensi*.

Dok. 263

W liście świadków wypada emendować zepsute przez kopistę określenie *Gezanensi* na *Gostinensi*, a nie na *Zacroczinensi*. Występujący zatem w Plocku przy boku Siemowita III Mikołaj podstoli był członkiem hierarchii ziemi gostynieńskiej, należącej wówczas do dzielnicy plockiej Siemowita Trojdenowica.

¹³⁷ Tak też J. Grabowski, *Kancelarie*, s. 67, przyp. 103.

¹³⁸ BN, rkps IV. 8376 (tamże mikrofilm tegoż 66432).

¹³⁹ Świętosław był kustoszem plockim w latach 1375–1411. Należał do Lubiczów z Lekowa na Zawkrzu, których Paprocki określił mylnie Łękowskimi. Zob. o nim A. Radziwiński, *Pralaci*, Toruń 1991, nr 81, s. 148–149.

Dok. 264

Dokument Janusza I został tu umieszczony nietrafnie, pod zmyloną datą 2 II 1381. Wówczas Janusz nie był jeszcze panem Czerska i Wyszogrodu, jak informuje tytułatura książęca, aktualna dopiero po śmierci Siemowita III Trojdenowica. Obecność Bolesty starosty generalnego wskazuje na okres po 28 VIII 1385 r., także Pietrasz marszałek dworu Janusza I, następca Sasina z Zegrza, Bolkowa i Smarzewa zaczyna działać w tymże czasie. Pietrasz nie ma tu jeszcze urzędu podkomorzego zakroczymskiego, zatem jest to dokument sprzed marca 1390 r. Inni świadkowie także należą do tego okresu. Przyjmuję zatem ramy chronologiczne 1387–1390; sprawa wymaga dalszych uściśleń¹⁴⁰.

Dok. 265

Wieska leżała w dobrach Łomna, tj. Łomny Wielkie w ziemi warszawskiej¹⁴¹. Odnotowany w Czerwińsku Borzysław *de Sarbino*, osady niezlokalizowanej może pochodzić z Sarbiewa, wsi parafialnej w ziemi ciechanowskiej; do tej ziemi zaliczano także Czerwińsk.

Dok. 268

Nie objaśniony tu Piotr starosta kujawski to Piotr Małocha, który wydał później Kujawy brzeskie w ręce Siemowita IV i znalazł schronienie na Mazowszu, w ziemi rawskiej. Pod koniec życia pisał się z Wilkowa w tej ziemi i został chorążym rawskim z nominacji Siemowita IV¹⁴².

Dok. 269

Wcześniejsze wydanie: KDWlkp. III, nr 1788. Wystawcą dokumentu był oczywiście Siemowit III krótko przed śmiercią; towarzyszy mu jego stałe otoczenie. Dokument zapewne spisano tuż po jego śmierci, aktualizując tytułaturę książęcą na imię nowego władcy.

Dok. 270

Obiekty nadania nie zostały rozpoznane należycie. Wieś książęca Rożenica nosi od XV w. nazwę Załuże, leży na zachód od Różana. Nie zidentyfikowane *Lanoué* to faktycznie w moim odczycie *Lanantha*, czyli Łanięta, położone rzeczywiście u źródeł rzeki Oględa, lewego dopływu Węgry (dziś Węgierki)¹⁴³. Nazwę rzeczki *Valanda* czytam jako *Oglanda*, znana też w tej formie nieco później¹⁴⁴. Dobra Łanięta wyszły jednak szybko z rąk książęcych w trakcie zagospodarowywania tej części ziemi ciechanowskiej i już w I ćwierci XV w. były wsią szlachecką. Dokument oświetla zatem początek okresu zagospodarowywania lesistej części ziemi ciechanowskiej, której ośrodkiem został wkrótce Przasnysz, nowa lokacja miejska Janusza I w tej części północnego Mazowsza. W liście świadków urząd Pawła Nagorki w moim odczycie to nie *subcamerario*, ale *subthezaurario*; podkomorzym został on później.

Dok. 270A — uzupełnienia

Bez miejsca wystawienia,
bez daty [1370 — a. 16 czerwca 1381].

Siemowit III wystawia dokument dotyczący lasu Łęg koło wsi Zaborowo w ziemi wyszogrodzkiej. Wzm.: AGAD, Wyszogrodzka ziemska 6, składka II, k. 53 z 1501 r. ius — — apud nobili Andree de Zaborowo, sub titulo Semoviti Dei gratia ducis Plocensi, quod servit super silvam Lang circa villam Zaborowo, prout tenor dicte littere lacius canit.

¹⁴⁰ Podobnie datuje J. Grabowski, *Kancelarie*, s. 67–68. Data 1391 r. jest mniej prawdopodobna.

¹⁴¹ AHP, *Mazowsze*, mapa.

¹⁴² Zob. A. Supruniuk, *Otoczenie*, biogramy nr 157.

¹⁴³ AHP, *Mazowsze*, mapa.

¹⁴⁴ Kartoteka SHGM, wody; A. Borkiewicz–Celińska, *Osadnictwo ziemi ciechanowskiej*, s. 68, przyp. 164.

Dokument ten został wystawiony przez Siemowita III Trojdenowica po przejęciu przezeń władzy nad księstwem płockim wraz z ziemią wyszogrodzką w końcu 1370 r. oraz przed jego zgonem. W 1501 r. dokument ten należał do Andrzeja z Zaborowa h. Rogala, późniejszego kasztelana wyszogrodzkiego¹⁴⁵. Odbiorca przywileju nie jest znany. Nie mógł nim być Junosza z Zaborowa, Koprzywnicy i Głuska, późniejszy sędzia wyszogrodzki, zakroczymski i ciechanowski, bowiem miał on rezydencję w Zaborówku pod Błoniem w ziemi warszawskiej¹⁴⁶. Mógł nim być natomiast Jan z Zaborowa, zatem posiadający tu rezydencję, który w 1419 r. sprzedał Milonkowo obok Zaborowa za 200 kop gr. praskich¹⁴⁷, albo jego starsi krewni z wcześniejszego pokolenia posiadaczy owych dóbr.

Dok. 272

Malinie w dawnej ziemi wyszogrodzkiej to dziś Malenie, a nie Majki. Dziedzice z Nieksyna (dziś Leksyn) w ziemi płockiej należeli do rodu Cholewów. Nadbor z Niechłanina jest identyczny z Nadborem z Chamska, występującym w poprzednim dokumencie (nr 271), to późniejszy chorąży czerski h. Bolesta.

Dok. 273

Podstawa druku: kopia z połowy XVI w. jest wadliwa, należy ją poprawić w oparciu o inne zachowane przekazy źródłowe dotyczące owej rodziny z Bielani w ziemi zakroczymskiej h. Dąbrowa. Nie było osady *Xiarino*; fragment z listą dóbr emendując następująco: *suam quartam partem hereditatum vulgariter dictorum Bielani, Rzachowo, Cziarnowo et Lowczewo*. Identyfikacja wszystkich osad jest bezsporna. Bielany (pow. nowomiejski, par. Winnica); Rzechowo (pow. rożański, par. Gąsewo); Cziarnowo, Czarnowo albo Tarnowo, dziś Ciarnowo (pow. ostrołęcki, par. Goworowo); Łowczewo, potem Łuszczewo w ziemi ciechanowskiej przy granicy ziemi zakroczymskiej (par. Nowe Miasto)¹⁴⁸. Fragment listy świadków dotyczący Niełaskarza uległ zdefektowaniu, należy go zrekonstruować następująco: *domino Lascz succamerario Cziechanouiensi, domino subpincerna Nelascario, domino Sassino herede de Bolcowo*. Podczaszy ciechanowski Niełaskarz jest znany z innych dokumentów.

Dok. 275

Regest należy rozszerzyć o zapis: [sołectwo] Skarżyce z młynem na rzece Winnicy. Wzmianka w wypisach ks. W. Mąkowskiego do hydrografii Mazowsza¹⁴⁹. Młyn wójtowski w Skarżycach został wymieniony w podziale dóbr Dadźboga i Piotra, braci z Żeromina h. Junosza w 1416 r.¹⁵⁰

Dok. 276

Identyfikacja Gośniewic w posiadaniu Borzyma i jego siostry Astrejty nie jest poprawna. Nie mogą to być drobnoszlacheckie Gośniewice pod Warką, lecz Gośniewice–Ołdaki w par. Jasieniec, w pow. grójeckim, które były własnością zamożniejszego rycerstwa¹⁵¹. Wskazuje na to także fakt, że dokument ten wpisano do księgi ziemskiej grójeckiej, czyli prowadzonej dla powiatu grodzieckiego (grójeckiego) ziemi czerskiej.

Dok. 277

Nie jest trafna identyfikacja wystawcy dokumentu z Siemowitem IV. Janusz Grabowski słusznie dowodzi, że idzie o Siemowita III, używającego zastosowanej tu tytułatury. Właściwa data tego dokumentu to 24 XII 1380 r., należy on do kancelarii Trojdenowica, używającej tu datowania rocznego a *Nativitate*¹⁵².

¹⁴⁵ O nim SHGWysz., s. 66.

¹⁴⁶ Mylnie odniesiono dane o nim do Zaborowa w ziemi wyszogrodzkiej, SHGWysz., s. 65.

¹⁴⁷ SHGWysz., s. 34; MK 3, k. 19; datacja roczna wg moich ustaleń.

¹⁴⁸ AHP, *Mazowsze*, mapa; kartoteka SHGM.

¹⁴⁹ Materiały w Pracowni Atlasu IH PAN.

¹⁵⁰ AGAD, MK 3, k. 48v.; kartoteka SHGM.

¹⁵¹ AHP, *Mazowsze*, mapa; *Źródła Dziejowe*, t. 16, s. 238, 245; kartoteka SHGM.

¹⁵² J. Grabowski, *Kancelarie*, s. 70–73, 177–178.

Dok. 278

Goworek cześniak rawski i sochaczewski pisał się z pewnością z Kurzeszyna w ziemi rawskiej. Identyfikacja z wsią Turze w ziemi warszawskiej nie jest możliwa, bowiem wieś ta została założona później. Już Adam Wolff wskazał czytelnie na identyfikację rezydencji Goworka z Kurzeszynom¹⁵³. Identyfikację tę potwierdziły badania Jana Wroniszewskiego nad Rawiczami, w tym mazowieckimi; wyzyskał on wypisy źródłowe zgromadzone w kartotece słownika historyczno–geograficznego Mazowsza w średniowieczu¹⁵⁴. Wieś Solec była prawdopodobnie starą własnością Rawiczów, co łączyć można z początkami Warszawy jako osady wiejskiej w pobliżu księżęcego grodu Jazdowa. Odnotowany w liście świadków na pierwszym miejscu rajca warszawski Wicko był bratem ówczesnego plebana warszawskiego Michała, co świadczy o jego przynależności do warszawskiego patrycjatu.

Dok. 279A — uzupełnienie

Płock [po 20 czerwca] 1381

Siemowit IV, książę mazowiecki i wiski nadaje Włodzimierzowi z Ciecierska [prawo niemieckie?] wraz z czynszem księżęcym po 2 gr. praskie od włóki kmiecej na dobra Cieciersko, Kluczewo i Witk[ow].

Or. nieznaną. Kopia: AGAD, Płocka grodzka dissoluta t. 1, składka V, k. ev–fv, wpis z 1469 r. p. t. Jus Czeczersko Władimiri; tekst słabo czytelny. Druk wg ekscerptu.

In nomine Domini amen. Nos Semovitus Dei gratia dux Mazovie et Visnensis — — [consideratis] — — serviciis nobili Włodzimiri de Czeczersko — — que nobis impendit — — [villas suas] Czeczersko, Cluczewo et Wythk[owo] — — [jus theutonicum ?] — — de manso culto et possesso per duos grossos pragenses — —. Actum et datum in Ploczko. infra. MCCCLXXXI, presentibus [Andrea castellano?], Stephano succamerario [Gostinensi] protunc capitaneo, Gotardo iudice, [Grzyma][a] subiuudice Plocensibus, Grzimislaio canonico utriusque ecclesie in Ploczk.

Uwaga. Tytułatura wskazuje na Siemowita IV, który objął rządy na Mazowszu płockim po śmierci ojca. Zapewne dokument został wystawiony na początku rządów, po pogrzebie Siemowita III (ok. 20 czerwca) i przed końcem roku. Odczyt daty rocznej jest niezbyt pewny. Odbiorca nadania Włodzimierz z Ciecierska należał do rodu Ślepowronów, jest znany w 1374 r. (dok. 146). Dobra Ciecierski i Witkowo leżą pod Raciążem; w 1383 r. są znani bracia Myślbor i Andrzej z Ciecierska, może synowie albo krewni Włodzimierza. Kluczewo to raczej wieś na Zawkrzu, potem własność Dołęgów, a nie pod Płońskiem, potem własność Brodziczów. Trzeba odnotować jeszcze wysokie uprzywilejowanie widoczne w stawce czynszu księżęcego, co może wskazywać na poważne zasługi w służbie księżęcej; w 1383 r. Myślbor i Andrzej uzyskali od księcia jedynie stawkę po 8 gr. z włóki kmiecej (SHGWP, s. 42–43, 126–127).

Dok. 280

Paweł Giżycki był biskupem płockim w latach 1439–1463; Kazimierz książę mazowiecki, biskup płocki mógł nadać odpusty katedrze płockiej w latach 1475–1480; Jakub biskup margaryteński występował z tym tytułem do 1490 r.¹⁵⁵

Dok. 284

Prawidłowa data dokumentu to 13 kwietnia 1369; błąd w określeniu miesiąca został powtórzony za Stellą Marią Szacherską¹⁵⁶.

¹⁵³ A. Wolff, *Studia nad urzędnikami mazowieckimi*, s. 340.

¹⁵⁴ J. Wroniszewski, *Ród Rawiczów. Współrodowcy Warszowców i Grotowiców*, Toruń 1994, s. 107–109.

¹⁵⁵ T. Żebrowski, *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock 1976, s. 63.

¹⁵⁶ ZDm.Pł., nr 39.

Dok. 285

Ośnica to znana dobrze wieś na wschód od Płocka w par. Jemielnica (Imielnica). Została ona objaśniona w indeksie do kodeksu dokumentów miasta Płocka oraz w słowniku woj. płockiego¹⁵⁷.

Dok. 287

Regest błędny; wystawcą dokumentu jest Janusz I, a nie jego ojciec Siemowit III. Załęże to grupa osad drobnej szlachty w par. Różan, na północ od Różana. W trakcie zagospodarowywania niniejszego nadania książęcego zapewne początkowo powstawały tu niewielkie działki szlacheckie o zróżnicowanej wielkości, mające poddanych, którzy objęci zostali prawem niemieckim. W drugiej połowie XVI w. była to już grupa osad rozrodzonej szlachty zagrodowej wraz z nielicznymi zagrodnikami¹⁵⁸. Rycerze ci zaliczali się do herbu Sulima¹⁵⁹. Dokument oświetla początki ponownej kolonizacji okolic Różana po zniszczeniach XIII–XIV w. Uczestniczy w nich zwarta grupa rodzinna, mianowicie 10 braci, którzy otrzymali do wykarczowania nieokreślony obszar lasu, co najmniej jednak 20–22 włók obszaru, a byli w stanie wpłacić władzy książęcej jedynie 22 kopy groszy praskich, tj. równowartość 2–3 włók ziemi uprawnej. Odnotowano też ich dotychczasowe zasługi w służbie książęcej, które uwzględniono w rozmiarach nadania. Idzie tu zatem o rycerstwo drobne, analogiczne do sąsiednich osad drobnego rycerstwa prepozytury płockiej z ośrodkiem w Sieluniu, znanego później, zobowiązanego do obrony tej fortalicji.

*

Po dokonaniem przeglądu weryfikującym zawartość NKDMaz. III trzeba stwierdzić, że Wydawcy pomimo znacznego nakładu pracy nie dotarli do całości podstawy źródłowej, czemu trudno się jednak dziwić z racji rozproszenia zachowanego materiału. Nie wyzyskali dostatecznie nowszej literatury, w tym pracy Janusza Grabowskiego, opartej przecież na udostępnionych przez nich tekstach źródłowych i samodzielnej krytycznej weryfikacji danych na podstawie solidnego zestawienia bogatej, także najnowszej literatury, przy wykorzystaniu szczegółowych konsultacji znawców przedmiotu. Wydawcy wprowadzili wprawdzie krótkie odesłania do pracy J. Grabowskiego jako literatury dla poszczególnych dokumentów, nie przyjęli jednak jego ustaleń w zakresie datowania dokumentów, nie wyeliminowali dokumentów późniejszych, pozostawiając przestarzałe rozwiązania dawniejszych wydawców źródeł. Opublikowany kodeks jest zatem oparty na pierwszej redakcji tekstu sprzed kilku lat, do której dołączono dokumenty przejęte z wzorowego wydawnictwa S. M. Szacherskiej dla miasta Płocka oraz — wyjątkowo — odnaleziony niedawno przeze mnie w księgach ziemskich różańskich dokument dla Sulimów z Załęża z 1377 r. W tym stanie rzeczy w kolejnych tomach *Kodeksu dyplomatycznego Mazowsza* owe dokumenty późniejsze należy wydać jeszcze raz pod datą poprawną, co spowoduje dysharmonię. Można też myśleć perspektywicznie o poszerzonej reedycji omawianego tomu, wraz z pełnym tekstem dokumentów już publikowanych, których regesty przytaczam, a także po ponownym skolacjonowaniu dla wybranych dokumentów odczytu niektórych nazw i fragmentów tekstu o szczególnej trudności.

Na zakończenie tych uzupełnień i uwag nasuwa się krzepiąca konstatacja, że dzięki wieloletnim pracom Jana Tadeusza Lubomirskiego, Bolesława Ulanowskiego, Jana Korwina Kochanowskiego, Stelli Marii Szacherskiej, Ireny Sułkowskiej-Kuraś i Stanisława Kurasia, a także innych znawców dyplomatyki polskiej wieków średnich nastąpiło rozpoznanie spuścizny źródłowej Mazowsza od pierwszych dokumentów wystawianych przez książąt aż po datę śmierci Siemowita III Trojdenowica. Możliwości odnalezienia dalszych, nieznanych nam dokumentów mazowieckich lub dotyczących po części Mazowsza sprzed 1381 r. zostały niemal wyczerpane. Szansą pozostaje dokładniejsze rozpoznanie zasobów ziem sąsiednich, tak polskich, jak i ościennych, w tym archiwaliów krzyżackich. Przykładem są bogate archiwa lwowskie, w których ostatnio eksponowano dokumenty mało-

¹⁵⁷ Ibid., s. 386; SHGWP, s. 224.

¹⁵⁸ AHP, *Mazowsze*, mapa; *Źródła Dziejowe*, t. 16, s. 387.

¹⁵⁹ MZH, wg indeksu, s. 351.

polskie XIII i XIV w., zachowane w oryginałach pergaminowych, przechowanych w aktach władz zaboru austriackiego¹⁶⁰. Trzeba życzyć badaczom Kujaw, ziem dobrzyńskiej, łęczyckiej i sieradzkiej, aby zdobyli się na krytyczne wydanie zachowanych źródeł XIII i XIV w., wypełniając dotkliwą lukę na tym polu. Dalszy postęp w badaniach nad polskim średniowieczem, w tym nad dziejami regionalnymi nie jest możliwy bez nowych, krytycznie opracowanych wydawnictw źródłowych podsumowujących aktualne rozpoznanie bazy źródłowej i stanu badań.

¹⁶⁰ Informacje Michała Zbieranowskiego i Jarosława Suproniuka z Pracowni Atlasu IH PAN, uczestników konferencji naukowej w zakresie historii kartografii we wrześniu 2001 r. (jednodniowy pobyt w archiwum we Lwowie połączony z oglądaniem ekspozycji przygotowanej przez stronę ukraińską).